

Naše planine

NAŠE PLANINE

Revija Planinarskog saveza Hrvatske

»Le Nostre Montagne« — Rivista della Federazione Alpina Croata

»Unsere Berge« — Zeitschrift des Kroatischen Bergsteigerbundes

»The Mountains« — Review of the Alpine Association of Croatia

»Nos Montagnes« — Revue de la Fédération Alpine Croate

Izдавач: Planinarski savez Hrvatske

Управа: Zagreb I, Gajeva 2a, telefon 37-316

Уредник: dr. Željko Poljak, Zagreb III., Škrlčeva 25/I

Редакциони одбор: prof. dr. Vladimir Blašković, Stjepan Brlečić, Pero Lučić-Roki i dr. Miljenko Rendulić

Izlazi u 6 dvobroja godišnje. Godišnja pretplata za pojedince iznosi 400 Dinara, a za ustanove, društva i poduzeća 1000 Dinara. Cijena pojedinom dvobroju 150 Dinara
Tek. račun 400-73-3-1893

Stamparija »Borba«, Zagreb, Preradovićeva 21

GODINA XIII

OŽUJAK—TRAVANJ 1961.

BROJ 3—4

SADRŽAJ

Tomislav Jagačić: Od Treskavice do Durmitora	57
Ljubuška Klančić: Njegošev zanimanje za Lipsku pećinu	69
Srećko Božičević: Pećina Vaternica nekada, sada i u budućnosti	74
Vladimir Horvat: Turska kavana na Medvednici	93
U. Beširović: Trebević — omiljeno izletište Sarajlja	94
Boris Kulić: Zadnji problemi u Kozjaku	97
Mirjana Ledić: Laz	99
Ing. Đuro Filip: Borova šumica kod doma na Mosoru ugrožena od prelca	101
Vijesti	103

Slika na naslovnoj strani:

Partizanski marš »Od Treskavice do Durmitora«
Dogovor za put kod doma na Kozjoj Luci

Foto: T. Jagačić

NAŠE PLANINE

GODINA XIII

OŽUJAK — TRAVANJ 1961.

BROJ 3—4

Uz 20-godišnjicu ustanka

TOMISLAV JAGAČIĆ, Varaždin

Od Treskavice do Durmitora

Utisci s partizanskog marša

Svako planinarsko društvo nastoji, da većim akcijama obilježi značajne datume i godišnjice vezane za našu najnoviju prošlost, i u isto vrijeme takove akcije iskoristi za mobilizaciju novih članova i afirmaciju društva.

Varaždinski planinari organizirali su prošloga ljeta u spomen 15-godišnjice oslobođenja naše domovine planinarski pohod od Treskavice do Durmitora, želeći tako proputovati krajevima, gdje su se vodile borbe za vrijeme IV. i V. neprijateljske ofenzive. Prikaz ovog pohoda neka potakne i ostala naša društva na slične akcije povodom 20-godišnjice ustanka naroda Jugoslavije, koju slavimo ove godine.

T. Jagačić

Koliko puta sam nad otvorenom kartom Jugoslavije zaustavljao svoj pogled u planinama na dodiru Crne Gore, Bosne i Hercegovine! Bilo je to najčešće onda, kada sam čitao, kako je na ovom neprohodnom prostoru, gdje se uzdižu Volujak, Zelengora, Maglić, Durmitor, a između njih oštro i duboko urezuju kanjoni Sutjeske, Pive i Tare — armija od 120.000 dobro opremljenih, uhranjenih i izvježbanih vojnika opkolila 16 proleterskih udarnih brigada.

Ovaj neprohodni kraj trebao je prema zamisli neprijatelja biti grobnica ne samo 20.000 boraca i ranjenika, koji su se našli u okruženju, već i druga Tita i cijelog Narodno-oslobodilačkog pokreta. Međutim, taj kraj postao je pozornicom najveće pobjede, koju su naši narodi izvojevali pod vodstvom KPJ i druga Tita.

Bio sam zbog toga radostan, kada mi je Upravni odbor našeg društva povjerio organizaciju »partizanskog marša« tragom proleterskih divizija. Od toga časa živio sam nekoliko mjeseci za ovaj pohod, pripremajući uz pomoć drugova ekipu i sredstva, koja će sudjelovati u ovoj akciji.

Iz Gradske knjižnice posudili smo sve knjige koje govore o IV. i V. ofenzivi i o Sutjesci, konzultirali smo preživjele borce sa Sutjeske koji žive u Varaždinu, organizirali smo nekoliko sastanaka radi proučavanja putnog plana i kraja kroz koji ćemo putovati. Radni kolektivi pružili su nam svoju matrijalnu pomoć. I kada je sve bilo gotovo, naša ekipa od 11 članova krenula je 6. srpnja na put prema Sarajevu.

*

Autobus od željezničke stanice u Sarajevu polazi za Kalinovik u 10 sati. Imamo dovoljno vremena da se prošećemo i ukrcamo. Ah, to ukrcavanje. Sva su mjesta bila već rasprodana i činilo se da će ostati bez koristi naše molbe kod šofera autobusa. Ipak, u posljednji čas uspjelo nam je ugurati se na stajaća mjesta, a naprtnjače smjestiti na krov.

Oko podne stižemo u Trnovo, ishodište za Treskavicu. Ovdje smo prvi puta stavili u pogon naša tri benzinska primusa. Ručali smo. Ali, što je to s Vladom? Bezvoljan je i tuži se na boli u želucu. Liječnik u mjesnoj zdravstvenoj stanici sumnja na slijepo crijevo. Vlado, dakle, treba ostati ovdje. Možda će morati i u bolnicu. Dogovorili smo se. Vladi ostavljamo dvojicu drugova kao pratioce. Ako se zdravstveno stanje popravi, poći će slijedećim autobusom u Kalinovik i tu dočekati ostali dio grupe. Ako bi morao u bolnicu, otpратiti će ga, i nas će dočekati u Tjentištu, kamo stižemo za tri dana.

Krenuli smo markiranim putom sa ceste. Naš pohod je započeo. Put je lijep. Idemo u grupi i razgovaramo o planinarskom domu na Kozjoj Luci, gdje ćemo danas noćiti. Iza sela Turova počinje šuma. Kraj puta žubori potok, mjestimično sakriven grmljem i granama niskih stabala. Stižemo do Sustavca. Odmaramo se kod planinarskog skloništa. Dovle se može stići i automobilom, i pravi planinarski put tek sada počinje.

Tiho predvečerje uvlači se kroz granje visokih bukava u šumu. U času, kada su već posljednji sunčevi traci osvjetljavali okolne stijene, otvorila se na izlasku iz šume pred nama prostrana livada i s desne strane do šume planinarski dom na Kozjoj Luci.

Bili smo jedini planinari u domu. Razumije se, da je topla večera prijala. Prije spavanja na udobnim krevetima zapisao sam u naš putni dnevnik:

»Sjedimo kraj petrolejke u lijepoj dvorani planinarskog doma, utiskujemo u naše iskaznice spomen štambiljke – očekujemo toplu večeru. Zavrijedili smo je poslije napornog puta od sela Trnova. Otvorili smo specijalku. Dogovaramo se za daljnji put prema Kalinoviku i Zelengori. Treskavica je prekrasna planina. Njezin vrh nas zove i privlači, ali nas put vodi drugim pravcem. Ipak, posjetit ćemo rano ujutro Veliko jezero. Mislimo na druga Vladu, koji je bolestan ostao na brzi Hrvaja i Jakuba u Trnovu. Hoće li nas oni sutra dočekati u Kalinoviku?

Ujutro smo požurili do Velikog jezera, vratili se u dom, uprtili našu spremu i pošli put Kalinovika. Dan je sunčan, a vidici lijepi. Zastajemo kod jednog izvora i obilno doručujemo. Prelazimo preko livada na kojima pasu ovce, konji i goveda.

Odjednom se otvorio lijep vidik. Gledamo na specijalku. Prijeko je zove Vratlo. Lijeko u daljini uzdigla se Jahorina, a odmah do nas Kobiljača i Vjetrenjača. Daleko pred nama na suncu se ljeskaju bijele krpe snijega i kameniti vrhovi Leliće, Zelengore, Volujaka. Vidi se dobro i vrh Maglića, a daleko, vrlo daleko iz magle nazire se silhueta našeg krajnjeg cilja, Durmitora. Markirani put vodi nas na Gvozno Polje gdje se nalazi jedno stočarsko dobro. Imate li mlijeka? Koliko smo puta ovo pitanje tokom našeg marša ponavljali približavajući se pastirskim kolibama! Naš Joža, kome su prilike namijenile dužnost kuhara, mogao bi najbolje opisati, kako poslije napornog hoda, prija kiselo mlijeko.

Do Kalinovika je još daleko. Sunce pali i osvjećuje se onima, koji su željeli pod svaku cijenu već prvog dana uhvatiti bakrenu boju. Nigdje hладa i sjene kakovog drveta. Sve same livade u smjeru jednog uzvišenja iza kojeg ćemo sigurno ugledati Kalinovik. Izgubili smo markaciju. Tražimo je gazeći visoku travu. Evo je, konačno, na podnožju uzvišenja koje dijeli Gvozno Polje i kotlinu Kalinovika. Vodi stazom punom kamenja. I, taman, kada smo se nadali ugledati Kalinovik, markacije su nas povele dalje, još uvijek jednakom kamenitom stazom, sada preko visoravnini na kojoj su pasla stada goveda. Tek na rubu ove visoravni ugledali smo, kako u dolini vijuga bijela cesta. To je cesta Foča—Kalinovik i dalje Kalinovik—Nevesinje.

Ali gdje je Kalinovik? Pretpostavljamo, da se ovo mjesto nalazi lijevo od ruševina stare austrougarske tvrđave, koja je nekad dominirala čitavom okolicom.

Stigli smo u Kalinovik poslije podne. Ususret su nam pošli naši drugovi ostavljeni u Trnovu. Vladino zdravstveno stanje se popravilo i oni su još jučer stigli iz Trnova. Kratko vrijeme koristimo za ručak, odmor i razgledavanje Kalinovika. To je malo mjesto, ali vrlo poznato iz Narodno-oslobodilačke borbe. U Kalinoviku i njegovoj okolini razbile su u ožujku 1943. proleterske divizije oveću grupaciju četnika. Na nekoliko kuća ima spomen-ploča. Ali najviše nas sjeća na borbe u ovom kraju kosturnica s posmrtnim ostacima palih boraca i oveči lijes u kosturnici sa posmrtnim ostacima petnaestorice boraca, koje su četnici bacili u jednu provaliju.

*

Od glavne ceste skrenuli smo kod sela Jelašca novom cestom želeti još za dana dohvatiti Badanj-vrelo. Planirali smo ovdje noćenje. Prvo noćenje pod šatorima. Polagano idemo cestom i svakog prolaznika pitamo, koliko ima još do-

Treskavica: Planinarski dom »Josip Sigmund« na Kozjoj Luci (1510 m)

Badanj-vrela. Stigli smo, kad se već spustio mrak. Dok su jedni drugovi spremali šatore i »krevete«, drugi su bili zabavljeni oko dopreme vode i oko večere. Našeg druga Vladu dočekao je ovdje jedan posao kojem je ostao vjeran do svršetka po-hoda. Vlado je bio naš »lječnik«. Pomislite, da je ostao bolestan u Trnovu! Tko bi se brinuo za nas i tko bi onako smjelo i stručno bušio iglom, spaljenom na vatri, naše žuljeve na nogama i zasipavao ih sulfanamidom. Mnogi od nas imaju zahvaliti assortimanu vladine apoteke, što su mogli izdržati do kraja. Pa i Mirko, naj-izdržljiviji član naše ekipе, kojemu su ovdje »progovorila« suncem opaljena leđa jednom groznicom.

Ujutro smo nastavili cestom, a zatim markiranom stazom kroz šumu u pravcu Konjskih voda, odakle se šumskom željeznicom izvozi drvo. Nakupili se oblaci i zaprijetila kiša. Međutim naša ekipa u pravi čas se sklonila u baraku kod radnika koji vitlom spuštaju drvo prema naselju Palež. Kiša nas je prisilila na odmor i čekanje i mi ga koristimo za razgovor s radnicima, uz toplu peć. Kada se vrijeme smirilo, nastavili smo put.

Teško, da ćemo još ovog dana stići do Vrbničkih koliba. Predvečer ugledali smo s lijeve strane uzvišenje Balinovac. Podsećam drugove, da su na Balinovcu jedinice I. proleterske udarne divizije razbile grupaciju 369. njemačke divizije i tako otvorile ostalim jedinicama u vrijeme V. ofenzive put preko ceste Kalinovik–Foča.

Ponovno željeznička pruga, uz šumoviti rub kanjona potoka Vrbnice. Ovdje je poslije oslobođenja mnogo učinjeno na suvremenijoj eksplotaciji šume. Idemo prugom sve do šumskih koliba u Sremaškoj Luci. Noćili smo u jednoj drvenoj kući. Rado se sjećamo razgovora, koji smo ovdje uz toplo mlijeko vodili s drugovima radnicima o njihovu životu i radu. Kiša je padala i slijevala se niz daske drvenog krova. Slušali smo njezin šum još dugo u noć.

*

Četvrti dan našega marša. Tmurnog i kišovitog jutra ostavili smo Sremašku Luku i nastavili pohod. Magle su nam svakog časa zatvarale vidik. Nalazimo se na prostranim planinskim pašnjacima kojima dominira Ljubin Grob. Bez mnoga muke i uspona stigli smo do Lučkih koliba. Nalazimo se, dakle, na pravcu kojim su se, nakon proboga neprijateljskog obruča na Sutjesci, probijale jedinice I. i II. proleterske udarne divizije i VII. banijske divizije. Istom ovom stazom, napadan

od neprijateljskih aviona, probijao se i Vrhovni štab na čelu s drugom Titom. Svu težinu ovog probijanja osjetili smo, kada smo se počeli spuštati blatom zavojitom stazom kroz šumu visokih bukava u kanjon Hrčavke. Hrčavka je negdje na dnu kanjona, sakrivena od naših pogleda, šumila preko kamenja. Skoro bi rekao, da je ova dionica na našem partizanskom maršu bila najteža. Srećom smo se spuštali, pa je to olakšavalo naše napredovanje. Na izlasku iz šume, pri samoj riječi, sastajemo se ponovno sa šumskom željeznicom. Našoj radosti nije bilo kraja, kada smo ovđe uspjeli osigurati prijevoz naše opreme sve do Tjentišta. Lako je bilo sada pješačiti, najprije kanjonom uz Hrčavku, a zatim dalje desno marniranim putem preko Milinklada. Zaustavili smo se kod visoke bukve. Ona označava područje gdje je prilikom jednog naleta neprijateljskih aviona, poslije probora na Sutjesci, od krhotine bombe ranjen u ruku drug Tito.

Teški su to bili dani. Neprijatelj je postao svijestan toga, da mu glavne snage, koje je htio uništiti, izmiku kroz Zelengoru. Zato je sve pokušavao, da ih ovđe zaustavi i uništi, kada mu to već nije uspjelo na samoj Sutjesci. Neprijateljski avioni tovareni bombama na aerodromima u Sarajevu i Mostaru, gotovo su stalno bili u zraku. Borci su nam pripovijedali, da su se spuštali tik iznad krošnja drveća i zasipavali šume bombama. Prilikom jednog takovog naleta bio je ranjen i drug Tito.

Skoro ćemo stići do Tjentišta. Pred nama se polako otvara prostrana kotlina. Ona upravo sada živi punim životom. Više od tisuću omladinaca i omladinki, svrstani u radne brigade, rade na uređivanju fiskulturnih objekata.

*

Sutjeska! Ta rječica, dugačka preko četrdeset kilometara, sada je sasvim blizu. Gledamo povиše Krekova njezin vijugavi tok. Gledamo Sutjesku, ledenu i brzu rijeku, na kojoj je sloboda Jugoslavije bila zbijena na najuži prostor. Gledamo Sutjesku i cijeli ovaj kraj, gdje je najviše došla do izražaja ljubav našeg naroda prema slobodi i mržnja prema neprijatelju. Pripe nego stignemo do Sutjeske, odajemo minutom šutnje dužnu poštu na mjestu, gdje je u krvavom jurišu herojski poginuo i bio pokopan proslavljeni komandant III. udarne divizije, Sava Kovačević. Ne smije biti planinara, koji bi došao na Sutjesku, a da ne posjeti jedan mali šumski proplanak, gdje se nalazi grob Save Kovačevića. Tko da zaboravi one legendarne riječi, uklesane na nadgrobnoj ploči:

Što to hući Sutjeska

Krv pliva po njoj

To Savina divizija

Bije teški boj

Našim pogledima kružimo do Košura, ovišeg brežuljka, obraslog niskom šumom, koji danas tako nevinvo izgleda, a prvih desetak dana mjeseca lipnja 1943. predstavlja je neprelazni neprijateljski bunker. S druge strane, povиše Tjentišta, prepoznajemo Dragoš-sedlo. Sve jedinice u proboru silazile su do Sutjeske preko Dragoš-sedla. Kada je preko Vučeva, Mrkalj-klada i Dragoš-sedla stigla do Sutjeske III. udarna divizija, Nijemci su uspjeli s blizu 40.000 vojnika, rasporedivši ih u bunkerima i rovovima s druge strane Sutjeske, zatvorili Savinoj diviziji put prema Zelengori za I. i II. proleterskom i VII. banijskom divizijom. U namjeri, da ovaj vatreni obruč probiju, izginuli su 13. lipnja 1943. mnogi borci III. udarne divizije na čelu sa svojim komandantom. Poslije razbijanja III. udarne divizije Nijemci su na zvјerski način poubijali oko tisuću teških ranjenika, koji su ostali u šumama oko Sutjeske bez zaštite.

»Nijemci su se bacili na bolnicu kao zvijeri strijeljajući svakog na licu mjesta« — piše Duro Kladarin u svojoj knjizi »Slom IV. i V. neprijateljske ofenzive«. »Samo oni, koji su imali snage, da se spasu, bježeći kroz šumu, izvukli su se. Mnogi od njih su pohvatani iduća dva dana, jer su njemačke jedinice pretraživale okolne terene sa psima sve do 16. lipnja.«

*

Naša se grupa odmarala dva dana na Tjentištu. Posjetili smo logore omladinskih radnih brigada. Prvo smo posjetili planinarsku radnu brigadu i petoricu mladih planinara-brigadista iz Varaždina.

Ležim uvečer u šatoru i s drugom Mirkom uz svjetlo svijeće čitam iz knjige Dure Kladarina, bivšeg komesara VII. banijske divizije, o borbama II. dalmat-

Treskavica: Crno jezero (1680 m) s Ljeljenom (1997 m)

tinske udarne brigade na Donjim i Gornjim Barama. Gledamo na kartu i stvaramo odluku, da sutra, umjesto odmora, posjetimo Donje i Gornje Bare.

Krenuli smo oko 6 sati cestom prema Suhoj. Pješačimo kroz kanjon u koji se postepeno probija sunce. Poslije sat pješačenja stižemo u Suhu. Prije dvije godine skrenuli smo od Suhe u lijevo, probijajući se uz Suški potok sve do Trnovaćkog jezera podno Maglića. Sada ćemo skrenuti desno preko Sutjeske i Gusnim putem uspeti se najprije na D. Bare.

Od jednog seljaka, prolaznika, tražimo informacije o ovom putu. »Tamo, gdje se spuštaju trupci« — rekao nam je ukratko. Prešli smo Sutjesku nedaleko Suhe na mjestu gdje smo vidjeli trupce. Oni su nam poslužili čak i za prijelaz. Započeli smo odmah s usponom uz jednu vododerinu. O, kako je to bilo neoprezeno! Tu, odmah do Sutjeske vododerina je presijecala Gusni put, ali mi, privučeni širim prolazom vododerine, pošli smo u lijevo. Sve smo to shvatili tek kasnije na povratku.

Našu pažnju privlačila je visoka stijena Tovarnice 1722 m, uz koju se, predpostavljali smo, sigurno nalazi staza za D. Bare. Radi toga smo nastavili direktnim usponom kroz ovu vododerinu, najprije zaklonjeni sjenom drveća, a poslije izloženi suncu.

Polako napredujemo. Lijevo je stijena, odmah desno od nas otvoreni prostor ili šuma. Ovuda prolaze samo divokoze. Vidimo ih kako poskakuju na eksponirnim liticama. Da nam je njihova spremnost i sigurnost! Na zgodnim mjestima okrećem objektiv svoga aparata prema Suhoj i Magliću. Kroz otvore borovih grana slikam litice Volujaka, koje se strmo ruše prema Sutjesci. Na ovom mjestu sigurno još nije bio nijedan fotoreporter.

Probijamo se dalje, oprezno tražimo silaz kroz šumu. Drveće oko nas i ispod nas ipak nam pruža izvjesnu sigurnost. S ovih visina lako se orientirati. Tačko smo i mi brzo pronašli pravi put i krenuli prema njemu silazeći niz šumu.

Još malo, i evo nas na prekrasnim livadama Donjih Bara. Dvije kolibe, a na povišem mjestu — spomenik. Isto takav spomenik, kakav se nalazi na Tjeništu kraj Sutjeske u spomen III. udarne divizije. Očito je, da ova staza od polvaljane trave na koju smo našli vodi do jezera. Ugledali smo ga uskoro. Lijepo

Trnovačko jezero pod Maglićem

Foto: Dr. Kušan

planinsko jezero, zatvoreno s južne i istočne strane stijenama, a otvoreno prema sjeveru. Kraj jezera sagradili su lovci iz Foče lijepu kućicu, nedaleko koje se nalazi odličan izvor. Svježa voda ovog izvora pružila nam je nagradu za dodatajni trud i napor.

Poslije kratkog odmora pošli smo do spomenika. Zašto su Donje Bare toliko poznate? Što se tako značajno dogodilo ovdje, da je ovaj prostor obilježen spomenikom?

Pročitajmo tekst na spomeniku:

„Na ovom mjestu od 6–12 juna 1943. godine u presudnom času V. ofenzive II. dalmatinska udarna brigada vodila je danju i noću krvave borbe s premoćnim snagama Nijemaca. II. dalmatinska udarna brigada izvršila je svoj zadatak i omogućila proboj naših jedinica prema sjeveru.“

Ovu ploču podiže u spomen palim drugovima narod Dalmacije i ovog kraja.“

Položaj, koji je držala II. dalmatinska brigada predstavljao je ključ za ulaz u kanjon Sutjeske i zbog toga se sav bijes i napad Nijemaca, pomognut artiljeriskim i avionskim bombardiranjem, srušio na ovu brigadu. Nijemci su ovdje sve i sva pokušali, da prodru u kanjon Sutjeske i tako prekinu probijanje ostalih jedinica prema Zelengori. Oni su se verali po kamenju, uspinjali konopcima, ali su bili odbacivani s krvavim gubicima. Vršeći bočno osiguranje glavne operativne grupe, II. dalmatinska brigada ostavila je kroz tri dana borbe gotovo polovinu svoga sastava na prilazima Sutjesci. Bilo je to herojsko djelo i zato su Donje i Gornje Bare, isto kao i Sutjeska, ušle u historiju naše Narodno-oslobodilačke borbe. S Donjih Bara je vanredno lijep pogled prema šumi Peručici, Magliću i Volujaku. Moj drug Mirko je rekao: »Kao u Švicarskoj«.

Promatrao sam Maglić s raznih strana: od Volujaka, Trnovačkog jezera, iz pravca Durmitora. Ali pogledi s Donjih Bara su najljepši. Zelenu boju šuma i pašnjaka iskitili su predjeli sa snijegom, a sve se to na horizontu ocrtava kao jedinstveno lijep prizor.

Do Gornjih Bara nema ni petnaest minuta hoda kroz jednu šumu. Gornje Bare su prostranije, livade ovdje zauzimaju veće površine. Nema jezera, ali su ostali tragovi nekoliko njih. S Gornjih Bara lijep je vidik na ostale dijelove Zelengore.

Maglić: s lijeva na desno Bioče, Vrsta, Oštra glavica, Zgura i Struge

Foto: Dr. Kušan

Najbliže je gornji tok Hrčavke. Pašnjaci se izmjenjuju sa šumama. Daleko na sjeveru zelena kapa Ljubin-Groba, a s obližnjeg prijevoja, niz padine Tovarnice, pruža se pogled na gornji tok Sutjeske.

Treba imati mnogo mašte, da bi čovjek, čitajući literaturu, predočio bitku, koja se tu vodila prvi dana mjeseca lipnja 1943. Ovdje, međutim, situacija je potpuno jasna. Vidljivo je kakav dominirajući položaj su ove zelene površine imale u odnosu na prijelaz preko Sutjeske. Tko je gospodario Gorjima i Donjim Barama, gospodario je i kanjonom Sutjeske. Divimo se borcima II. dalmatinske brigade, koji nisu dozvolili, da Nijemci presjeku jedinu slobodnu stazu preko Sutjeske i Zelengore, na koju je u jednom trenutku bila svedena sloboda naše zemlje.

*

Da bi skratili i olakšali naš put prema Magliću, prevezli smo se do Dragoš-sedla autobusom, novom cestom, koju je poslije oslobođenja sagradilo poduzeće za eksploraciju šume. Ovom cestom koja je izgrađena za sada još uvijek samo do Dragoš-sedla prevoze se brojni izletnici, koji dolaze u posjet Tjentištu, da bi s visine Dragoš-sedla vidjeli širu okolicu. Prije nego smo krenuli dalje, pošli smo do jedne strme stijene s koje se vidi slap Perućice, skoro cijeli masiv Volujaka, kanjon Sutjeske, Košur, Ozren itd. Pogled na Tjentište upotpunjuje našu predodžbu o bitci, koja se na ovom terenu vodila. Tu, pokraj markirane staze za Mrkalj-kladu, kao na nekoj straži, stoji grob Nuriye Pozderca, podpredsjednika AVNOJ-a. On je bio teško ranjen na Vučevu prilikom avionombardiranja. Teško ranjenog, bori su ga nosili do Dragoš-sedla. Ovdje je umro.

Naša planinarska kolona nastavlja polako stazom kroz šumu Perućicu do pastirskih koliba na Mrkalj-kladama. Još istog dana želimo se uspeti na Maglić, i najbolje je da ovdje pripremimo ručak i odmor. Oko nas sakupile su se znatižljive žene i djeca. Gledaju, kako gore naši primusi. Od stanovnika katuma kupujemo mljeko i sir.

Nastavljamo pohod preko Donjeg i Gornjeg Dernecišta do Poljane. Vodi nas dječak Munib. On će, prema dogovoru, čuvati naše stvari, a mi ćemo požuriti na vrh Maglića.

Teško je vjerno prikazati vidik, koji nam se ukazao nakon izlaska iz šume, nedaleko sjevernog podnožja Maglića.

Naš vidik zatvarao je daleko na horizontu Durmitor, desno se uzdigla siva trupina Maglića, a lijevo, prema sjeveru, prostrla se Hadžića ravan i još dalje Vučeve. Čitav taj prizor uljepšavali su bijeli oblaci, koji su skupljeni u gomile, pravili zajedno s brojnim ovcama na zelenim livadama Poljane divan okvir cijeloj ovoj slici. Vlado i Joža ostaju kod stvari, a mi ostali hitamo prema Magliću. Ali bez markacije, ubrzo smo izgubili put.

Bilo je najpametnije, da se vratimo. Prenoći ćemo kod jednog katuna i krenuti sutra na vrh. Moj drugi »juriš« na Maglić nije, dakle, uspio. Prvi put sam 1958. godine, probijajući se s drugovima preko prevaljenih stabala uz Suški potok, stigao do Trnovačkog jezera i poslije noćenja u trnovačkim kolibama, ujutro zbog kiše odustao od Maglića. Hoću li uspjeti sutra?

Postavili smo šatore kraj kolibe gostoljubive Crnogorke Đurđe Vuković.

Uyečer razgovaram u kolibi s domaćicom. Na ognjištu gori vatra. Ponudila me toplim mlijekom. Tu su njezina djeca: kćerke Slavka i Stanka i sinčić Vladeta. I tu večer, kao i uvjek, kada sam se dulje zadržavao u pastirskoj kolibi i razgovarao s domaćinima, uporedivao sam život naših ljudi u plodnim ravnicama Podravine, Slavonije, Posavine sa životom ovih gorštaka u Crnoj Gori. Njima je domovina u prošlosti davala busiju za borbu, ali nimalo uvjeta za život. Ni danas ovde život nije lagam. Ni u jednom katunu nismo mogli dobiti kruha. Kruh je ovde život u pravom smislu ove riječi.

Ujutro nas je omladinka Slavka Vuković izvela bez većih poteškoća na vrh Maglića. Da ste je samo vidjeli, kako je išla! Pala je primjedba: »Kao divokoza!«

Uspeli smo se na najvišu tačku Maglića (2388 m). Odavle se može najbolje pogledom obuhvatiti cijeli kraj. Kada bi svи nastavnici povijesti mogli dovesti svoje dake na Maglić! Najljepše i najuspjelije predavanje o V. neprijateljskoj ofenzivi moglo bi se održati na vrhu Maglića. Ali, Maglić je daleko i visoko. Našu pažnju zaokuplja najviše Trnovačko jezero, zatim kompletni pogled na Volujak, Vučeve, Suhu Goru, Mrkalj-klade, Dragoš-sedlo, koje nam sada izgleda suviše nisko, Zelengoru, Durmitor. U vrijeme V. neprijateljske ofenzive na ovaj vrh su stigli Nijemci. Znatiželjno su dogledavali teren, svaku šumsku čistinu i proplanak, ne bi li primijetili partizansku kolonu i sasuli po njoj vatru iz brdskog topa koji su čak ovamo dovukli.

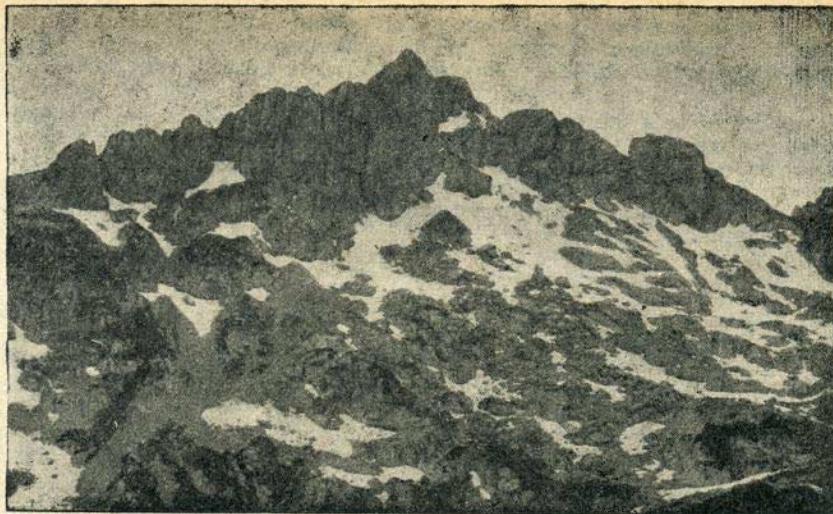
Moji drugovi bili su radosni. Ja također, jer je moj treći »juriš« na Maglić konačno uspio.

*

Ujutro rano, čim smo napustili katum Đurđe Vuković, obilna kiša stjerala nas je u prvu pastirsku kolibu. Tu je potražila krov nad glavom i grupa planinara iz Sarajeva. Čim je kiša prestala započeli smo silazak u Mratinje. Put nas vodi kroz šumu. Žurimo se. Trebamo što prije stići do Pive uz koju se gradi nova cesta. Kažu, da se ovdje možemo lako prebaciti kamionom, koji prevozi radnike, do Plužina. Ali danas je 13. srpnja — Dan ustanka naroda Crne Gore. Ne radi se. Sigurno ništa od naše kombinacije s kamionom. Ogladnili smo, a put se otegnuo i oduljio. Ovom maršu, na ovoj dionici, pristajao bi potpuno i još jedan pridjev — forsirani.

Napokon smo stigli do radilišta nove ceste. Naši pogledi tražili su kamione, ali umjesto njih ugledali smo drvene nastambe u kojima se odmaraju radnici. Trebali smo ovdje riješiti dva hitna zadatka: okrijepiti se i pronaći kamion. Jedan od drugova radnika dao se u potragu za kuharom, koji bi nam dao kruha. Posluga naših primusa bila je ovdje najbrža. U natkrivenoj prostoriji menze okupili su se oko nas radnici i gledali kako mi spremamo svoj ručak. Bilo je na račun našeg ručka i šale.

Imali smo sreću što se tiče kamiona. Za koje vrijeme vratit će se kamionom iz Plužina oni radnici, koji su otišli na proslavu Dana ustanka. Tako je i bilo. Zadovoljni, što je sve tako dobro svršilo uskočili smo u kamion, koji je jurnuo novom cestom do uprave radilišta, a zatim do Plužina na Vrbnici. Sputio se već i mrak. Večerali smo u restoranu. U susjednoj dvorani bio je ples. Spavali smo u našim šatorima. Plan za daljnji put prema Durmitoru bio je u konturama već gotov. Ujutro smo ga dopunili i počeli odmah realizirati. Odlučili smo se za ovo

Minin Bogaz u Durmitoru

Foto: J. Plaček

rješenje. Dvojica drugova pričekat će sa stvarima do 13 sati i oputovati autobusima u Nikšić, a drugi dan ujutro nastaviti autobusom put do Žabljaka. Samo tako bilo je nama ostalima moguće, bez teških naprtnjača, ujutro krenuti cestom uz Pivu do Krstaca i dalje prema selu Boričju. Odmaramo se kod katuna Miletice Kecovevića, nešto poviše Boričja. Od sela Boričja dobro se vidi nova cesta, koja je izgrađena do sela Trse sa zapadne strane Durmitora. Ova cesta prolazi kroz Todorov i Dobri do i izbija na staru cestu Šavnik–Žabljak. Ne bi li se ovdje našao pri ruci koji kamion kao ono u Mratinju, priželjkujemo. I zaista, jedan kamion odmiče cestom! Ali odjednom skrene u lijevo do nekih kuća i stane. Okrenuli smo prema cesti, požurili se i stigli u posljednji čas. Kamion je bio pred odlaskom. Uslužni šofer pristao je, da nas poveze do Žabljaka.

Dugo je na tom putu bio naš pratilac s lijeve strane prekrasni Durmitor sa svojim vrhovima okičenim snijegom i zelenim pašnjacima.

Spavali smo u Žabljaku u hotelu, koji za male usluge traži velike novce. Drugi dan stigli su i naši drugovi autobusom iz Nikšića. Sada smo opet bili svi na okupu. Nedaleko Crnog jezera, kraj Mlinskog potoka, postavili smo šatore.

*

Na silazu s Durmitora sreli smo jednog crnogorskog čiku na konju. Pozdravio nas je s osmjehom.

»Bili smo na Durmitoru,« naglasili smo važno.

»Neka ste, sokolovi!« — uzvratio je on.

To je, bez sumnje, bio najljepši pozdrav na čitavom našem putu.

*

Kojeg li iznenadenja?

Odmah preko potoka, do našeg logora, opazio sam Duška Budimirovića, popularnog planinara iz Beograda sa svojim omladincima.

Pozdravili smo se s Čika Duškom i njegovim omladincima. Upoznali smo se i s »tetkom« Ljubicom, drugaricom Duškovom. Njih dvoje već više godina okupljaju u Beogradu mlade planinare. Te su večeri gorjele dvije logorske vatre, jedna posve blizu druge. Najprije su logorsku vatru zapalili Varaždinci i pozvali

u goste dvadeset mlađih Beogradana iz PD »Stražilovo«. Drugarica Borka čitala je plaminarski dnevnik, a ja sam o našem prtzinskom maršu »javno« intervjuirao omladinca Berislava, najmlađeg člana naše ekipe. Našlo se i crne kave za odrasle goste.

Planinarsko veče nastavljeno je s druge strane potoka uz logorsku vatu Beogradana. Dugo smo te večeri razgovarali o planinama i dogovarali se o budućim susretima. Govorili smo o sletovima mlađih zagorskih planinara i izrazili želju, da se druge godine vidimo. Mi ćemo dolazak mlađih Beogradana na slet zagorskih planinara uzvratiti sudjelovanjem na smotri podmlatka beogradskih planinarskih društava u Šumadiji.

*

Naš planinarski pohod se bližio kraju. Preostao je još Bobotov kuk čiji vrh planinari jednako priželjkaju kao i Triglav. Pašao sam s Dragom i Icom, nešto kasnije od naših drugova, u društvu s Beogradanima.

Markirani put vodi nas prema katuštu na Lokvicama. Opet mlijeko! Ne žurimo, idemo laganim hodom, pravimo kraće odmore. Lijevo od nas uzdiže se Meded ispod kojeg se, okruženo divnom crnogoričnom šumom, otkriva Crno jezero, još dalje, suncem osvjetljeni Žabljak.

Evo uskoro i snijega!

»Stavite naočale«, naređuje svojoj koloni čika Duško. Sunce upravo žari i odbija se od snježne bjeline. Sada bi nam dobro došle dereze, cepin. Stižemo u Valoviti do pod Bobotovim kukom, uz čije stijene u podnožju se protegao snijeg. U Valovitom dolu odjekuje pjesma skijaša iz Žabljaka. Dalekozorom otkrivamo na vrhu Bobotovog kuka grupu Varaždinaca. Oni su stigli na vrh. Hoće li to i nama uspjeti?

Skijaši iz Žabljaka upućuju nas na prijevoj. Treba svladati oveći uspon, a sve po snijegu, bez cepina i dereza. Uspinjemo se u cik-cak smjeru i usijecamo našim gojzericama stepenice. Jedan drugom pomažemo. Drago, Ico i ja prvi, mlađi Beogradani za nama. Svladali smo tako i ovaj snijeg i došli do prijevoja. Ne možemo odmah dalje. Potreban je odmor. Pred nama su oštiri Zubci, Mliječni do... Divan prizor, koji je teško vjerno opisati. Potpuno zaslужena nagrada za naš napor.

S desne strane u stijeni otvoren je jedan prolaz okomito u stijenu. Nema markacije. Zar se ovuda uspinje na Bobotov kuk?

Gledam niz stijene, okomito ispod sebe, mlade Beogradane. Nema šta! Penju se. Pazim, da ne odronim koji kamen...

Ali, što je to? Duško je pau. Pošao je potražiti bolji put. Presjecajući jedan snježni nanos, okliznuo se i pau. Potruške, okrenut glavom prema gore, on juri niz kosinu. Zagrebao je snijeg prstima, raširoj noge i hoće petama usporiti klizanje i brzinu. Hoće li mu to uspjeti? Svi gledamo, hoće li se Duško zaustaviti prije kamena? Ne, nije mu uspjelo. Gledamo, a ne možemo mu pomoći. Još dva metra po kamenju... Duško miruje. Odjednom se polako diže hvatajući se za ruku i nogu. Ozlijedio se. Odmah mi je bilo jasno. Duško će se vratiti. Tako je i odlučio. Mlađi Beogradani vraćaju se u logor. Uzalud jedna omladinka plače za Bobotovim kukom. Čika Duško je tješnja.

Danas mogu reći, da je Duškov pad došao u pravi čas. Izabrali smo krivi pravac uspona. Tko zna, što bi se moglo dogoditi, da se dvadesetak mlađića i djevojaka uhvatilo u koštar s tako opasnom stijenom. Zaista je bilo najpametnije – vratiti se.

*

Drago, Ico i ja skrećemo na Škrčka jezera. Vjerujemo, da ćemo tamo u katuštu pronaći naše drugove, koji su osvojili vrh.

Požurili smo prema Samaru. Umorni već, stigli smo na ovaj prijevoj gotovo u sumrak. No, još uvijek je vidljivost prilična. Gledamo u kotlinu Škrke i njezina dva jezera između kojih se nalazi kućica. Ona će, prema našem dogovoru i svim informacijama, biti otvorena. Dalekozorom ne možemo nikako otkriti prisustvo naših drugova oko kuće, a niti bilo kojeg drugog čovjeka. Ne preostaje nam drugo, nego požuriti silazak niz Šarene pasove? kako bi se što prije dohvatali kuće. Ah, ti Šareni pasovi!

Da li sam onda, kada sam prvi put čuo za njih u jednom predavanju prof. dr. Branka Gušića, mogao i sanjati, da će na njima doživjeti svoj najuzbudljiviji planinarski doživljaj. Silazak niz Sarene pasove bio je kompliciran. On podsjeća na ogromne visoke stepenice niz koje se slijeva otopljeni snijeg i »podmazuje« travu. Svakog časa može čovjek kliznuti i pasti. Drago je najodvožniji. On ide prvi, a ja i Ico za njim. Požuruje nas. Boji se da nas ne uhvati mrak. Evo, posljednje stepenice. Visoka je preko 5 metara. Gornji rub obrastao je klekovicom. Prihvativ se za polegla klekovicu i kao na užetu spuštam niz okomitu stijenu. Bojam se, da ne kliznem i padnem. Drago je već sišao, hrabri me i upućuje kuda da stavljam noge. Ja više ne vidim. Držim se za posljednju klekovicu i molim ga, da mi podesi u susret. Odvajaš se, otpustim klekovicu i ostanem pripajen uz stijenu kao gušterica. Nisam imao hrabrosti, da se spustim niže. Nemam kuda staviti noge, nemam čvrsti oslonac. Drago je požurio, da mi postavi ruke na koje će stati. Najednom, nešto je oduzelo snagu mojim rukama, one su polako počele napuštati stijenu. Istovremeno zatvarao sam polako oči... Da me tog trenutka nije Drago uhvatio bio bi pao. Tko zna, kako bi pad završio? Istina, bila je to visina od svojih 3–4 metra, ali kamen je tvrd...

Drago mi je pomogao da konačno siđem, sretan, što sam živ i čitav. Ico nije ni pokušao silaziti. Mi više ne možemo do njega, on ne može k nama. Morat će sam ostati čitavu noć i dočekati jutro. Dogovaramo se! Što da radimo? Ico ima suhe klekotine i cigarete, ali nema šibice. Upravo sedam drvca nalazi se kod mene u kutiji. Ne mogu mu ih dobaciti. Predlažemo, da mi na dnu stijene naložimo vatrui dočekamo jutro. Ico nas upućuje do kuće, izdržat će, veli, nije dijete.

Oprostili smo se obećavši mu, da ćemo ga svakako pokušati izvući, ako nekoga živog nademo u kući.

Pao je potpun mrak. Pogledao sam na sat. Bližilo se devet.

Kakav je to bio put preko klekotine. Teško je to po danu, a nama dvojici po noći klekovicu se zaista usjekla u pamćenje. Iskušavali smo sve načine probijanja; prelazili preko granja, s kojeg je bezbroj puta nogu kliznula, priklještena drugim granama; gurali glave među granje klekotine, ne bi li se tako lakše probijali. Nigdje nikakove staze. Umor je već ovlađao svakim i posljednjim atomom naše snage. Spominjemo se vode. Da nam je samo vode! Kad bi me taj čas netko gurnuo u travu, ostao bi ležati. Lavez pasa u noći vraća nam snagu. Ovdje moraju biti i ljudi. Nekoliko sam puta oveći, bijelo-sivi kamen smatrao kućom. Kao da netko drži ovu kućicu na uzici i stalno je pred nama povlači.

Zadnjim snagama približili smo se kući iz koje su izašli neki ljudi, držeći u rukama goruće borove luči.

Ljudi, imadete li vode... Vode! To je bio naš pozdrav. Kada smo malo odahnuli, ispričali smo našim domaćinima putne dogodovštine.

»Jedan je ostao u stijeni. Da li bi ga vi htjeli odande izvući? Da ne ostane čitavu noć vani...«

Za sat i pol vremena Ico je bio u kući i tiskao se s nama na drvenom krevetu.

Nagradiili smo drugove »reševalce«. Prošla je ponoć.

Ako, kada dohvate Škrčka jezera i ovu kuću, a ovdje nadete još uvijek omladince Gojka Đodića, Mihajla Šišića i starije drugove Miloša i Marka Uščumlića, koji ovdje čuvaju zadružnu stoku iz Trse, pozdravite ih puno i podsjetite na ovu večer.

Ujutro smo se vraćali preko Planinice. Na prvi pogled to je izgledalo jednostavno, ali smo prilikom uspona osjetili, da je Planinica zahtijevala nešto više od spavanja na drvenom krevetu, bez podloge. Očekivali smo s druge strane blago položene pašnjake, ovce, a dočekao nas je strmi silazak na kojem smo sva trojica uz krajnju koncentraciju jedva svladali stijenu. Stigli smo na rub velikog snježnika povrh Ališnice i našli zaklon, prije nego je udarila kiša. Preostao nam je poslijе kiše još silaz niz ovaj snježnik. Drago ga je svladao jednostavno; »odskijavao« se na svojim gojzericama. Ja sam pokušao polako, s noge na nogu, a kada mi je to dojadio, jednostavno sam sjeo i upro se petama. Nekoliko metara prije kamenja dočekao me Drago i pružio mi ruke. Uspjelo nam je nagovoriti Icu, da to isto učini.

Preko Ališnice stigli smo poslije podne u naš logor, srdačno dočekani od naših drugova, koji su se jučer kasno vratili s Bobotovog kuka.

Službeni dio našeg desetdnevnog planinarskog pohoda bio je završen.

* * *

Koliko sam puta već poslije ovog planinarskog pohoda otvorio kartu Jugoslavije i zaustavljao svoj pogled na relaciju Treskavica—Durmitor! Ovdje sam s drugovima, hodajući po stazama koje su bile poškrapane krvlju naših boraca, prikupio iskustva za nove planinarske pohode u one planine i krajeve, gdje se također u borbi i krvavim jurišima rađala naša sloboda!

Koliko sam puta već otvorio knjigu »Sutjeska« i zaustavio se na uvodnim riječima prvog borca sa Sutjeske, druga Tita!

»Kako će se današnje i buduće generacije najbolje odužiti onima koji danas leže u grobu na Tjentištu i brdima u okolini?«

One se mogu odužiti samo time, što će uvijek misliti na njih i cijeniti žrtve koje su date, da bi sadašnja i buduća pokoljenja bila sretnija, što će cijeniti i čuvati velike tekovine naše narodne revolucije, što će gajiti one ideale za koje su pale stotine, hiljade boraca NOB-e, što će produžiti upornu borbu za ostvarenje socijalizma, što će čuvati i gajiti najveću tekovinu te naše borbe — bratstvo i jedinstvo naših naroda.«

Njegošev zanimanje za Lipsku pećinu

Njegošev saopćenje njemačkom geografu i putopiscu Johanu Georgu Kohlu o vodopadu Perućici blizu Nikšića, čiju sadržinu je Njegoš dao zapisati i u svoju bilježnicu, nije jedini dokaz o njegovom interesiranju za prirodne ljepote i zanimljivosti ondašnje Crne Gore. Na jednu drugu prirodnu rijetkost u zemlji on je skrenuo pažnju svome gostu Dru Wilhelmu Ebelu, koji ga je posjetio krajem maja 1841. godine na Cetinju, pa ga je čak molio da istraži unutrašnjost te prirodne rijetkosti.

Dr. Wilhelm Ebel bio je privatni docent na univerzitetu u Königsbergu u Pruskoj. Od pruskog ministarstva prosvjete dobio je materijalnu pomoć za put u Crnu Goru radi proučavanja njenog bilja, pa je 27. maja 1841. došao u Kotor, a 28. bio je već na Cetinju. U Crnoj Gori je proveo dvanaest dana, pa je svoj boravak opisao u knjizi »Zwölf Tage auf Montenegro beschrieben von Dr. Wilhelm Ebel, Privatdocent an der Universität zu Königsberg. Erstes Heft: Reisebericht. Nebst einer Ansicht von Cettinje, der Residenz des Vladika von Montenegro. Königsberg, 1842. Verlag J. H. Bon« (u 8° str. IV + 136). Dvije godine kasnije izdao je i drugi svezak pod naslovom: »Zwölf Tage auf Montenegro und ein Blick auf Dalmatien von Dr. Wilhelm Ebel, Privatdocent an der Universität zu Königsberg. Zweites Heft: Botanische Bemerkungen. Nebst vier Tafeln Abbildungen und einen Elenchus planatarum dalmaticarum. Königsberg, 1844. Verlag von J. H. Bon« (u 8° str. IV + 176 + XL + 4 table).

Kako se vidi iz njegove prve knjige on se na brodu, putujući od Trsta u Kotor, upoznao s Vukom Karadžićem, koji je pratilo na putu u Crnu Goru ruskog književnika Nikolaja Nadeždina i ruskog tajnog savjetnika Dimitrija Kneževića. Tom prilikom se upoznao na brodu i sa ruskim dvorskim savjetnikom Aleksandrom Vladimirovičem Čevkinem, koji je putovao kao izaslanik ruske vlade da sudjeluje u crnogorsko-austrijskim pregovorima o razgraničenju. Na koncu se tom prilikom upoznao i sa dvojicom hrvatskih javnih radnika, Drom Ljudevitom Gajom i Drom Antunom Mažuranićem, bratom bana-pjesnika, koji su isto tako putovali u Crnu Goru u goste Njegošu.

O putovanju ove grupe Njegoševih gostiju preko Dalmacije tamo i natrag objavio je dokumenta iz zadarskog arhiva historičar Dr. Jevto Milović (*Radovi instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, knj. 2, str. 297–317*). To su uglavnom izvještaji policijskih vlasti, koje su imale nalog da prate kretanje ovih uglednih putnika.

Koliko se do sada znade ni jedan od ovih putnika nije ništa pisao o svojoj posjeti Njegošu i Crnoj Gori osim Dr. Ebele. Velika je šteta što njegove obje knjige nisu do danas korištene u našoj nauci, a kamo li prevedene. Prva knjiga to naročito zasluguje, jer se u njoj autor pokazao kao jedini od nekolicine stranaca, koji je pisao i o Njegošu i o Crnogorcima, lojalno i objektivno. No nadamo se da će ta njegova knjiga, koja je u originalu prava rijetkost, naći izdavača, pa će se naši čitaoci moći upoznati s čitavom njenom sadržinom.

Za sada se ograničavamo samo na jedan detalj iz nje: na opis Dobrske pećine (kasnije nazvana Lipska pećina) i na Njegošev interesiranje za njen istraživanje.

Devetog dana svoga putovanja (5. juna 1841.) po jugoistočnim krajevima Crne Gore (po Riječkoj i Crmničkoj nahiji) Ebel se vratio na Cetinje u pratinji svog tumača Petrarke i Njegoševog poštara i kurira Špire Martinovića. Na Cetinje su došli oko tri sata popodne. Ebel je odmah pošao u Lokandu da se odmori od puta, ali mu se nije pružila prilika da se dugo odmaraju. O tome on piše:

»Drijemao sam samo dva sata kad me iznenadno probudiše koračanje i muški glasovi. Baš sam onako sanjiv pogledao k vratima, čije su se slabe palisade međutim već bile otvorile, kad naglo preda mnom stade vladika pored gospodina dvorskog savjetnika Čekina i nekolicine pratilaca. Brzo sam skočio sa svoga ležaja i navukao putnički kaput. Biljke su bile neugledne u onom stanju s puta a zbog izmiješanosti izgledale su neuredno, pa ipak su ih s velikim interesiranjem promatrali kako ostali prisutni tako i naročito vladika. On je htio sam vidjeti kako mi je išlo u njegovoj zemlji i što sam sa svoga puta po njoj donio. Biljke su govorile same za sebe, a uostalom postavljena mi pitanja i moji izvještaji pružiše povod za raznovrsne razgovore, koji su započeti u sobi, a zatim dalje vođeni na jednoj šetnji po Cetinjskom polju.

Kako je naš razgovor pao na oblik zemlje, to pored ostalih primjedaba, vladika ispriča, kako je na izvjesnoj udaljenosti od Cetinja, kod Dobrskog sela, još prije dugog vremena bila primijećena jedna pećina ispod Cetinja, koja se pruža daleko ispod vapnenačkih brda na do sada nepoznatu udaljenost. Moralo se prvo na konopcu možda tri klaftera (hvata) spuštati u nju, ali se zatim moglo duž toka jedne male vode, koja tamo teče sa bučnim padom, iako teško ipak prilično nesmetano stalno sve dalje i dalje prodirati ispod zemlje. Poslije izvjesna vremena, možda nakon jednog sata, potok se navodno dijeli u dva rukava i tada je napredovanje kako po jednom tako i po drugom do duše još teže, ali ipak moguće; međutim od kako je ovaj podzemni hodnik poznat do sada još se nije doprlo do kraja pećine. Mnogi Crnogorci, a među njima i poduzetni Špiro, već su se jednom zadržali oko deset sati u podzemnom labirintu, te su se starali prodrijeti u sve pravce, ali su morali obustaviti dalje istraživanje pećine, jer su njihovu namjeru osujetili kako dim upotrebljenih, tako i nedostatak novih zubalja. Sad mi učiniše prijedlog da posjetim opisanu pećinu, jer bi ona u svakom slučaju bila zanimljiva. Bio sam sklon da usvojam taj prijedlog, u toliko prije u koliko se vladika predusretljivo ponudi da mi za ovaj pothvat dade pouzdane pratioce, koji poznaju pećinu, a tako isto da mi stavi na raspolaganje nužna užeta i druge potrebne instrumente. Moj novi pothvat, da posjetim pećinu, ipak bi neizbjegno kolidirao s nužnim poslovima oko sušenja mojih biljaka, koji su bili povezani s velikim poteškoćama i uslijed njih s mnogo gubitaka vremena u malom lokalnu gostionice, da mi nije vlastičina dobrota i u tome izašla u susret. On mi je naime ponudio jednu sobu u manastiru, gdje sam razložio svoje trave, te se sve sasvim udobno moglo sušiti.«

Slijedećeg, desetog dana Ebelova boravka u Crnoj Gori, bila je nedjelja. On i Petrarca bili su zaposleni u manastirskoj sobi oko smještanja i razlaganja biljaka. U manastiru je arhimandrit služio službu, te je vani svuda vladala tišina kao nikad ranije. Tu Ebel nastavlja svoje pričanje u vezi s pećinom kod Dobrskog sela:

»Špiro, koji mi je bio još za neko vrijeme stavljen na raspolažanje, bio je prema jučerašnjem dogovoru sasvim rano otisao u Kotor da nabavi nekoliko nužnih predmeta za posjetu pećine kod Dobrskog sela. Prije svega je

nedostajalo osvjetljenje pošto se nismo htjeli izlagati tegotnom dimu mnogih zubalja. Stoga se sada, pored nekih drugih potreba, računalo na fenjere, pozajmljene od kotorskih stanovnika, kojih se na Cetinju nije moglo naći ni jednog jedinog, a trebali su za sjutrašnji dan biti gotovi. I Petrarka je sa svoje strane mislio na Cetinju zajedno sa mnom na druge svrshodne pripreme za podzemni izlet, pa smo svuda tražili materijal da ga saberemo u našem stanu. Sasvim neočekivano našao se među skupljenim stvarima i jedan ne malo važni kompas, koji je bio vladičino vlasništvo, te je on dao da mi se uruči. Nekoliko užeta za spuštanje dao mi je vladičin graditelj (Baumeister), a sa ljudima iz Dobrskog sela, koji poznaju tamošnju pećinu, gospodin Vuković se već dogovorio. Tako je dakle izgledalo da našoj ekspediciji više ništa ne стоји na putu. Samo nas je jedna okolnost zabrinjavala. Već juče, kad smo se s brda spustili u Cetinsko polje po malo je padala kiša, a danas popodne čeće; ipak smo se nadali dijelom na poboljšanje vremena, a dijelom da kiša, koja je već napadala, ne će imati većeg značaja za stanje u pećini».

Toga dana Ebel je pozvao Njegoš na ručak i zadržao ga kod sebe na razgovoru i na biljarenju do šest sati popodne. Tek što je napustio vladičin stan Ebel je saznao da je Špiro sretno izvršio u Kotoru datu mu nalog. Zatim kaže:

»Došavši u svoju sobu kasno u veče našao sam sve pripravljeno za srušnju namjeru. Petrarka se pobrinuo za hranu za put, a naš je gostioničar sam u gostionici izrezao više dugih lučevih zubalja za slučaj nužde, tako da je izgledalo da nam više ništa ne dostaje. Tek samo je još bilo nepovoljno vrijeme«.

Jedanaesti dan Ebelova boravka na Cetinju osvanuo je kišovit i neugodan. On se brinuo da udovolji Njegoševoj želji u pogledu istraživanja Dobrske pećine, ali mu to loše vrijeme nije išlo na ruku. A bilo mu je svakako i neugodno što su izvršene tolike pripreme i angažovanu toliko ljudi za pohod u pećinu, a sad kiša ometa izvršenje toga plana. O tome on sam piše:

»Već juče u kasno veče zaparni vazduh i primjetno sijevanje nisu dopuštali nadu u naročito mirnu noć. I zbilja, noću je nastalo strašno nevrijeme, koje se svom žestinom sručilo iznad Cetinskog polja i okolnih brda. Munja za munjom su osvjetljavale čitavu sobu, gromovi su neprestano grmjeli, a s neba su padali pljuskovi kao potoci. U jutro je pred kućom bilo malo jezero tako preliveno da je voda dopirala do praga naših vrata, a razmjerne prema strmini zemlje na nižim mjestima voda je bila još dalje prešla. Špiro se pojavio rano u označeno vrijeme i mi obojica, Petrarka i ja, pozabavili smo se zajedničkim savjetovanjem o tome, da li je izvodiva ekskurzija u pećinu. Špiro je bio najkompetentniji sudija u pitanju mogućnosti ili nemogućnosti da se izvede naša odluka pošto je on sam poznavao pećinu i mogao je znati da li bi bilo moguće ući u nju. Prema njegovom mišljenju ona se morala od kiše napuniti, a potok u njoj tako jako nabujati i preliti se preko svoga korita, da bi mi morali bezuslovno gaziti u vodu. Prema tome sam morao odustati od svoje predašnje odluke. Ali da bih saznao nešto pobliže o obliku pećine obavijestio sam se još jednom kod onih, koji su o tome znali pričati. Već navedene činjenice su se potvrdile, a osim toga sam čuo, što sam i naslućivao, da je voda stalno kapajući iz krova pećine stvorila različito oblikovane kamene formacije, od kojih se, srećom, odnekud moguće nabaviti jedan komad. Tačkođer su mi saopćili da se ovakvih manjih pećina, kao ona u Dobrskom selu, nalazi još mnogo u Crnoj Gori. U to nisam sumnjavao, jer sam pri svom posjetu kod Brčela video na vrhu brda jednu veliku, više nego klapter široku

jamu, koja je, sudeći prema trajanju pada kamena bačenog u nju u vertikalnom pravcu, bila duboka dobroih pet klaptera, a osim toga je još mogla biti i ulaz u neku veću pećinu. Povodom mojeg raspitivanja pokazao mi je dalje arhimandrit na kraju posljednje, južne zgrade manastira, koja je već zadnjom stranom bila izgrađena na stijeni, jednu duboku jamu u tamošnjem podrumu, koja se, kako on priča, proteže na neizvjesnu udaljeonst, a kako neki misle do samog Lovćena (Monte Cellia). Pri tome mi je također spomenuo, da vjetar, koji je i prilikom našeg pregledavanja duvao iz otvora, uvijek, a u neko vrijeme i vrlo žestoko ispuhuje, i češće poraste voda, koja se nalazi u pećini, i napuni jedan dio podruma, a da je jednom prije više godina čak toliko narasla i razlila se, da je čitavo Cetinjsko polje uslijed toga bilo pretvoreno u jedno jezero (Prema tome izgleda da priča, da je Cetinjsko polje nekad bilo jezero, nije sasvim bez osnova)«.

I tako je nevrijeme omelo Ebela da udovolji jednoj Njegoševoj želji i da posjeti Lipsku pećinu, te da je pokuša do kraja ispitati. Da je to mogao tada učiniti, on bi svoje nalaze sigurno iznio u spomenutoj knjizi detaljno, pa bi se za ljepote i tajne te pećine znalo u svijetu još prije 120 godina možda više nego što se o njoj danas znaće.

Lipska pećina nije ni do danas proučena i opisana. Znade se samo da je duga oko 600 metara, odnosno tako daleko od ulaza u nju doprli su ljudi. U njenoj se unutrašnjosti nalazi nekoliko izvora kao i jedno jezerce duboko oko deset centimetara, a dugo oko osam metara. Stalaktiti i stalagmiti nevjerojatno su slični figurama iz svakodnevnog života. Tako se u pećini nalazi jedan hram, jedan guslar, zatim nekoliko bića iz bajki itd. Pošto nije čitava istražena, priča se, da neki njeni hodnici stoje u vezi sa Hladnicom, onom istom jamom, koju je Ebel vidio u podrumu manastirske zgrade i tom prilikom osjetio da iz nje duva vjetar. Sada je pristup Lipskoj pećini ureden, u nju je uvedeno osvjetljenje, te je učinjena dostupnom turistima i planinarima-speleolozima.

O Njegoševu interesiranju za drugu prirodnu riječnost, za vodopad Perućicu kod Nikšića, imademo vijesti iz dva izvora. U jesen 1850. godine posjetio je Crnu Goru i bio Njegošev gost na Cetinju spomenuti njemački geograf i putopisac J. G. Kohl. On je potom objavio u dva toma knjigu »Reise nach Istrien, Dalmatien und Montenegro von J. G. Kohl. Dresden, Arnoldsche Buchhandlung 1851«, u kojoj je opisao čitav svoj put i ostavio nam nekoliko zanimljivih svjedočanstava o Njegošu. Jedno od tih svjedočanstava odnosi se na Njegošovo opisivanje vodopada Perućice, na kojem se u naše vrijeme podiže jedan od najvećih energetskih objekata u državi. To je vjerovatno i prvi opis ovoga vodopada u literaturi, pa kako se on kao geografski objekat mijenja u naše vrijeme, nije nezanimljivo da se taj opis ponovi i sačuva.

Taj vodopad je Njegoš smatrao prirodnim čudom, pa je dao da se u njegovu bilježnicu (notes koji je uvijek sobom nosio i u njemu zapisivao ono što je želio u svako vrijeme imati pri sebi) unese opis toga vodopada, odnosno neki karakteristični podaci o njemu. Ta je bilježnica pronađena tek prije par godina, pa ju je izdao Istoriski institut N. R. Crne Gore u posebnoj knjizi. Na str. 64. njenog faksimila nalazi se ovaj zapis o Perućici:

»VODOPAD PERUĆICA. Širok je 25–30 lakatah. Ovi je vodopad dugack od izvora dok u Zetu upada 1474 Klaf. bečki; od izvora do uvora u Zetu ova se sila bijelja kao mlijeko, gotovo puškomet nad njim i oko njega diže se magla od velike sile kada je na jek. Oko njega više no sahat zemlja se trese; ni more razjareno kad se lomi o bregovima, ni najsilniji vjetrovi kad

jeće u dubravama, ne izdaju takvu strašnu jeku kao ovi vodopad; on pada s visine u dubodolinu i opat se na 15 do 20 sahata čuje, a da pada na otkrito mjesto, čuo bi se nekoliko dana hoda. Najviša je strmenost od gore niz koju skače 440 kraft. 484 Kraft. položitije je malo, a 550 Kl. još je položitije. Voda na mnogo mesta po 50 i više lakata, a na jedno mjesto do 150 lak. pljuskom skače.

Vodopad Nijagara u Sj. Ameriki skače 150 nogu i čuje se 15 do 20 sahata«.

O toj prirodnoj rijetkosti Njegoš je pričao J. G. Kohlu za vrijeme njegova boravka na Cetinju. Kohl nije putovao u sjeverne krajeve Crne Gore, nego samo u jugoistočne, uglavnom u Riječku nahiju, pa nije mogao vidjeti taj vodvpad. A smatrao je da je potrebno nešto o njemu zabilježiti u knjizi, u kojoj se opisuje Crna Gora. Pošto nije mogao doći do Perućice, on je o njoj zapisao samo ono što mu je pričao Njegoš, a mžda i još koji Crnogorac:

»Crnogorci su nam pričali o jednom izvanredno moćnom vodopadu, koji se nalazi na granici njihove zemlje prema Hercegovini i koji je ne samo najčuveniji crnogorski katarakt, nego nadmašuje i sve druge slične prirodne prizore za koje se u svijetu znade. Iz jedne pećine odozgo iz brda voda se survava i to u proljeće za vrijeme velikog priliva u takvoj masi, da izgleda kao da pećina iz sebe blijuje pravu rijeku. Kažu, da ona pada sa više stotina kraftera i ako mi u to izrazimo izvjesnu sumnju, oni ostaju uporni i čvrsti. Pričaju da se može na dobrih dvadeset sati hoda daleko uokolo čuti šum, a ako bi se nalazili nešto visočije na vrhovima brda, to bi također i ovdje mogli čuti. S brda padaju s vodom velike mase riba i ovo bi bio glavni izvor njihove najveće rijeke u zemlji, Černovice (Tschernowize!)«.

Vladika nam je također pružio jedan divan opis ovog vodopada. Rekao nam je, da je jedanput u proljeće bio u blizini istoga na cvjetnim livadama, na koje je sišao sa svojima da bivakuje. To je moglo biti udaljeno odprilike jednu milju od samoga vodopada, ali se tu bučanje još tako jako čulo, da smo s mukom jedan drugog (u razgovoru) razumjeli. Vladika reče da na svojim prilično dugim putovanjima po Evropi nije video tako impozantnog vodopada niti je o sličnome čuo. Vjerovao je da je bilo više rijeka u Hercegovini, koje su se kod Nikšića slijevale pa tamo ponirale u pećinama, a zatim se odjednom sručavale iz istočnog otvora ovih pećina u jednu od najdubljih crnogorskih dolina«.

Iz tih se savremenih svjedočanstava vidi, kako je Njegoš i pored svih briga i poslova, kojima je bio preopterećen, vodio računa i o prirodnim ljepotama i rijetkostima svoje male zemlje želeći da sa njima upozna i svoje rijetke, ali ugledne i učene goste iz Europe. I ne samo da o tome govore ovi savremeni izvori, nego o tome govore i Njegoševa pjesnička djela, u kojima se o prirodnim ljepotama i neobičnim rijetkostima zemlje govori na više mjesta, te bi se sve to dalo odabrati, srediti i u zanimljivom obliku prikazati u jednom članku. U nastavku takvog članka došao bi u obzir iscrpan prikaz Njegoševih izleta u prirodu, šetnja na čistom zraku, lova, jahanja i bavljenja drugim sportovima i igrami, čime bi bio zaokružen prikaz njegove ljubavi prema prirodi i ljepotama i rijetkostima u njoj. Koliko nam je poznato, velikog pjesnika i vladara s te strane se nije do sada proučavalo. A to bi bilo potrebno učiniti, jer za tu temu postoji dosta građe, makar je djelimično teško dostupna i razbacana. Konačno, Njegoš je svoju ljubav prema prirodi, naročito prema planinama kao njenim najdivnjim manifestacijama, zapeatio time, što je najljepšem crnogorskom planinskom vrhu ostavio na vječno čuvanje svoje posmrtnе ostatke i time se za vječnost vjenčao s planinama.

Pećina Veternica nekada, sada i u budućnosti

Medvednica ili Zagrebačka gora iz dana u dan postaje sve neposrednije predgrađe grada Zagreba i njegov veliki park. U njezinim šumama, na planinskim livadama, vrhovima, potocima i izvorima sve je veći broj onih, koji sa zanimanjem dolaze na ta mjesta. Brojni planinarski domovi i izletišna mjesta premašena su da prime sve veći broj posjetilaca. Oni, koji ne vole bučna izletišta i šumske staze povlače se dublje u planinu. Sada oni prolaze putovima i stazama koje nisu markirane, spuštaju se niz potoke i jedva vidljive šumske staze u traženju nečeg još nepoznatog i neotkrivenog.

Medvednica je kao rijetko koja naša planina morfološki zanimljiva u svim svojim predjelima. Njen istočni dio obiluje niskim i valovitim brežuljcima s nekoliko izdignutih vrhova (skupina Lipa–Rog). Središnji pak dio pruža dovoljno zanimljivih detalja uz mnoštvo izvora (Adolfovac, Mrzljak, Šumarev grob), planinarskih domova, vrh planine s televizijskim tornjem, vidikovcem i skijaškom žičarom, uz prostrane livade fakultetskog dobra ispod Rauhove lugarnice, Horvatovih 500 stuba, napuštene francuske rudnike, divne poglede na valovito Hrvatsko zagorje i panoramu Zagreba s blistavom trakom rijeke Save. Zapadni dio planine, koji se strmim stijenama Kamenih svatova naglo ruši i završava nad Savom, manje je posjećivan, ali ipak vrlo zanimljiv. Ruševine Susedgrada, kamenolomi podsusedske tvornice cementa, slap Sopot, tri planinarska doma, zanimljive Ponikve i nekoliko pećina postaju iz dana u dan sve posjećenije.

Među pećinama koje privlače pažnju brojnih posjetilaca na zapadnom dijelu Medvednice na prvo mjesto dolazi pećina Veternica, koja se nalazi ispod planinarskog doma na Glavici u blizini sela Borčeca kod Gornjeg Stenjevca.

PRVA OTKRICA

Još godine 1899. naš poznati geolog Dragutin Gorjanović u jednom broju »Hrv. Planinara« opisuje krške predjele naše Medvednice. Nekoliko godina kasnije Dragutin Hirc opisuje zapadni dio Medvednice i nabraja nekoliko tada poznatih pećina. Za Veternicu piše ovako: »Kod Stenjevca ima Pećinsko rebro, a u njemu pećina Veternica. Ona leži u grmljem zarasloj stijeni s malim otvorom, koji je širok 45, visok 29 cm. I šipanje puše mrzao zrak. Vjetar maše s biljem, raznaša suho lišće.«

Za ulaz u pećinu Veternice znali su već odavno lugari i seljaci iz okolnih sela. No kako je ulaz bio vrlo malenih dimenzija i obrašten grmljem odbijao je ljude, da se uvuku u njega. Jaka struja »vjedra« dala je i ime ovoj pećini *Veternica**. Zimi su na snježnom plasti okolice bili vidljivi tragovi životinja, koji su završavali u tamnom otvoru pećine. Pojava razbojnika Brezovića iz sela Borčeca povećala je misterij ovog tamnog otvora. Seljaci su vjerovali, da je u unutrašnjosti pećine njegovo sklonište i u njemu zakopano opljačkano blago. To je bilo dovoljno, da se nitko od seljaka dugo vremena ne približava otvoru pećine zbog čega je ona lagano padala u zaborav.

* Do ovog strujanja dolazio je uslijed razlike u temperaturi zraka u pećini i pred njom. Zimi nema tog strujanja.

Tridesetih godina našeg stoljeća planinarstvo se sve više širi. Brojni izletnici i planinari prolaze stazama Medvednice. Na svom putu za Ponikve i Kamene svatove nekoliko je skupina doprlo i u ovaj dio Medvednice.

Početkom govdine 1934. u izlogu redakcije »Jutarnjeg lista« u Zagrebu pojavila se oveća siga i natpis »Otkrivena fantastična pećina kraj Zagreba!« Novine su objavljivale »senzacionalne« reportaže iz otkrivenog podzemlja u neposrednoj blizini Zagreba. Pisac prve reportaže nije htio otkriti tačno mjesto ulaza u pećinu i uskoro polaze iz Zagreba prave »ekspedicije« znatiželjnika i avanturista. Pećina je ubrzo pronadena i započinju »istraživanja«. Mnogi ljudi željni avantura i senzacija ulaze kroz uski ulaz i ostaju desetke sati u pećini. Svi su oni »zapanjeni« otkrićima i kao dokaze svog »herojstva« iz pećine donose razbijene sigaste ukrase. Tako je pećina ubrzo postala pravo opustošeno bojište na kome su stradale jedinstvene kalcitne tvorevine u borbi između »oduševljenog« čovjeka i graditeljice Prirode. Na zidovima pećine pojavljuju se ispisana imena, daatumi i razne poruke. Čovjek se »divi« Prirodi i »nagrađuje« ju udarcem štapa ili cipele. Pećinski ukrasi nestaju pod naletom prvih »istraživača«. I kada više nije bilo siga za razbijanje, bijeli zidovi pećinskih hodnika »ukrašuju« se vjernim dokazima ljudske prisutnosti.

ČLANCI O VETERNICI

Zanimljivo je prolistati i pročitati nekoliko članaka iz tih dana. Oni će nam najbolje dokazati s koliko se fantazije, straha i senzacije ulazilo u ovu pećinu.

U »Jutarnjem listu« od 8. IV. 1934. u članku »Otkrivena špilja koja do sada uopće još nije istražena« možemo pročitati, da su u pećinu ušla dva mladića iz sela Vrapče (Edo Mlakar i Dragović) i o svom otkriću obavijestili redakciju »Jutarnjeg lista«. Ona je s njima uputila svojeg suradnika koji je u spomenutom članku opisao doživljaje tog pohoda u pećinu Vaternicu, nago-vijestivši njezino naučno istraživanje. Istraživanje su trebali izvesti stručnjaci zagrebačkog geološkog zavoda, kome je u ono vrijeme bio upravnik prof. dr. Marijan Salopek.

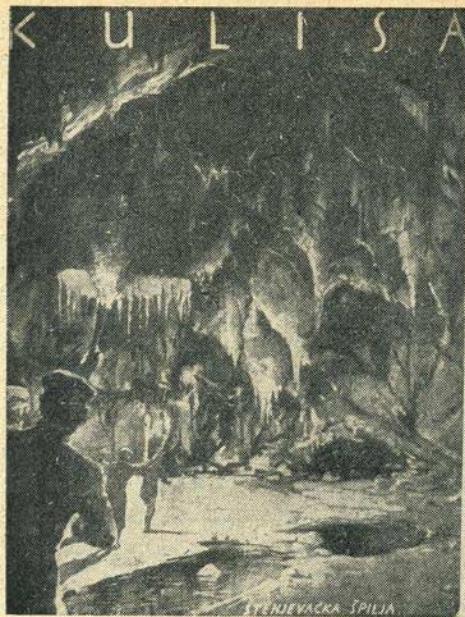
U opisu prolaska kroz uske i široke kanale pećine Vaternice zanimljiv je kraj članka u kojem se kaže:

»Na svaki način špilja Vaternica privući će pozornost brojnih planinara i turista, pa će svakako za najkratće vrijeme biti prava atrakcija za ljubitelje prirode. Svakako treba za tu špilju zainteresirati i Upravu Hrvatskog planinarskog društva, pa nije isključeno, da danas sutra špilja bude tako uređena, da bude pristupačna svakom.«

Istog dana godine 1934. u »Novostima« broj 96 izlazi članak »Zagrebački vatrogasci otkrivaju sljemešku špilju« punu fantastičnih i stravičnih doživljaja, u kojem je opisano prolaska grupe zagrebačkih vatrogasaca kroz pećinu Vaternicu. Grupu su sačinjavali: Marijan Juričić (u ono vrijeme poznati penjač po tornju zagrebačke katedrale) Josip Horvat, Felix Korpar, Egon Fabrici i Josip Barlović.

Između ostalog u članku piše: »Vatrogasci su, stalno uvijek isli desno kroz hodnike špilje, pa tako drže, da špilja vodi prema sredini Sljemeна, možda pod sam vrh. (Ovo je posvema pogrešno, jer je smjer protezanja pećine prema Ponikvama, a ne prema vrhu Medvednice.)

Na kraju članka nailazimo ovaj tekst:

Faksimil naslovne stranice »Kulise« i jednog detalja članka F. Fuisa o pećini Veternici

»Konačno, kad smo stigli na jedno mjesto, koje im se učinilo kao zgodno za završetak ove turneje po sljemenskom podzemljtu, oni su se lijeppo u stijenu upisali 'Korpar i Juričić — 6. IV. 1934. u 13.30 sati'. Osim toga za dokaz, da su doista tamo bili, ostavili su i jedan zlatni lanac od sata. Izvršili su, kako su uvjereni, velik zadatak, potukli originalan rekord i ostavili zlatni mamač za ostale planinare u samoj špilji, a donijeli nekoliko teških siga.« (podertao S. B.)

Ovi nam izvaci iz spomenutog članka najbolje pokazuju, kakovu su »stručnu« posjetu i »veliki zadatak« obavili tadašnji zagrebački vatrogasci. Prema riječima profesora Poljaka, baš je ova grupa izvela najveća uništavanja i devastiranja u pećini i njoj moramo »zahvaliti« za sadašnje stanje sigastih tvorevina i čistoču stijena u pećini Veternici.

U »Kulisi« br. 12. od 20. IV. 1934. izašla je reportaža novinara Franje Fuisa »U podzemnom carstvu siga pod Zagrebačkom gorom«.

Novinar Fuis u reportaži opisuje dojmove svog sedamnaestsatnog boravka u ovoj pećini. Kao novinar dao je realan opis svog prodiranja u pećinu, ali ipak je zadržao dosta fantastičnih detalja:

»U hodnicima koji tu liče na katakombe, vlada tišina, i sjena naših svjetiljaka se sablasno pomiče po rubovima kamenih blokova. Kad pokušamo ugasiti svjetlo osjećamo svud oko sebe beskrajnu prazninu punu gустe tame i čutimo kućanje srca u gradima.

Obilazimo ogromni srušeni kamen što se ispriječio na prolazu. Nalazimo ih još mnogo. I nehotice se mora pomisljati da špilja živi svojim životom i — ruši se, puca i stvara se. Sve je razrovano, raskidano i oštro. Veremo se po strminama i izrezinama kamenja, koje liče na velike kamenite rane, vješamo se ljudjamo, skližemo i skačemo, ali ipak napredujemo. Blatni smo i poderani.

Put postaje lakši ali se strop sve više spušta i formira u dugi hodnik koji naliči na beskrajan podrum. Ovaj dio puta psihološki djeluje na čovjeka upravo strašno. Strop se spustio tako nisko, da se hodnik splošnuto na nekoliko desetaka centimetara visine, ali je što još povećava grozu — zadržao svoju širinu (oko šest metara). Povlačimo se na koljenima i trbuhi po kamenitom i pjeskovitom tlu sa jezom u kostima. Strop širok i ravan izgleda da će se svaki čas priljubiti sa zemljom i zdrobiti nas. Osjećamo ga na hrpe-njači i ne možemo se oteti pomisli na milijarde tona zemlje i kamena iznad nas, koje pri-

tištu taj niski plosnati hodnik u kom svaki čas susrećemo odlupljene mase kamena i čitave blokove srušene zemlje.

Cujemo grmljavinu vode u ponorima. Veremo se stalno iznad potoka. Taj dio puta je veoma opasan i vjerojatno uslijed toga ne će nikada ovamo biti omogućen pristup široj publici, premda baš taj dio špilje svojom ljetopom natkriljuje sve što smo vidjeli do tada. No ljetopis je jednaka pogibelji...«

U »Novostima« br. 110 od 22. IV. 1934. godine možemo pročitati o pećini Veternici slijedeće:

»Tko prvi put ide kroz pećinu do konca nije svijestan u to, u kakvoj se opasnosti nalazi, kad hoće da prodre u sve skrovite tajne špilje. Posljednji dio špilje takav je, da zaista treba vratolomne akrobatičke, vanrednog tjelesnog i duševnog napora i smjelosti da se to prode.

Covjek ni jedne sekunde ne smije misliti na to u kakvoj se životnoj opasnosti nalazi verući se po desetak metara iznad ponora kanjona i držeći se rukom o slabu krhotinu kamene izbočine, na kakvoj i stoji.

Ne ću opisivati dojmova, što ih covjek proživljuje, samo ću reći, da su me srsti ne rijetko puta proučili kad sam pomislio, što bi od nas bilo, kad bi najednom zadrhala zemlja, a stijene se počele iznenada sklapati kao knjiga za prešanje...«

Kada već raspolažemo novinskim vijestima o pećini Veternici iz godine 1934., moramo spomenuti vijest, da je »Društvo za poljepšavanje Stenjevca« uputilo jednu deputaciju tadašnjem zagrebačkom sreskom načelniku. Deputacija je tražila dazvolu za ubiranje ulaznine pred pećinom, obećavši izgraditi vrata na ulazu, da se spriječi uništavanje pećine. Načelstvo nije zadovoljilo želji deputacije sve dok se ne uredi jedan dio pećine, a najopasniji dio ne zgradi prikladnim zaprekama.

Ulez u pećinu Veternicu bio je tada dozvoljen samo onima, koji će u njoj vršiti naučna istraživanja.

ISTRAŽIVANJA PROFESORA POLJAKA

Speleološka aktivnost prof. Josipa Poljaka tih je godina bila vrlo velika i sve više poznata široj javnosti. Osim istraživanja i radova sa područja krša Primorja, Dalmacije i Like nalazimo njegove članke u »Hrvatskom planinaru« i »Prirodi« o pećinama Zagrebačke gore. (Od strane tadašnjih vlasti prof. Poljak je određen da naučno istraži pećinu Veternicu, što je on učinio početkom godine 1934.)

U »Prirodi« br. 5. od godine 1934 izlazi članak prof. J. Poljaka »Pećina Veternica u Zagrebačkoj gori«.

Upoznavši čitaoce sa geološkom građom Medvednice profesor se zadržava na opisu pojave vapnenaca – stijena u kojima nalazimo pećine. Od pećina naše planine najopširnije opisuje pećinu Veternicu.

U času njegovog dolaska i istraživanja ove pećine, njen je ulaz imao visinu od 45 cm, a širinu 1 m. Iza samog ulaza nalazio se kanal dug 5 m. Značajan je njegov nalaz jednog komada bedrene kosti neposredno iza ulaza. Utvrđio je, da je našao dio kostura pećinskog medvjeda. Kako ćemo vidjeti kasnije, pećina Veternica postala je jedno od najznačajnijih nalazišta pećinskog medvjeda kod nas.

Opisujući ostale dijelove pećine J. Poljak govori o teškoj prohodnosti kroz središnji i završni dio pećine.

»Cjelova duljina pećine iznosi 1488 m, pa se u toj svojoj duljini može razdijeliti u dva dijela, prvi je dio od ulaza do kraja one dvorane s ilovastom prečagom, a drugi odavice pa do kraja spilje. Prvi dio je geološki znatno stariji od drugog, jer je faza, u kojoj je sada drugi dio već odavno nestala, a spilja dobila novu formu, t. j. izgradnju samo djelovanjem voda nakapnice, dakle ispunjavanje tvorevinama siga. Za vrijeme geološke prošlosti (za diluvijalnu) prolazila je voda tekuća kroz cijelu spilju i ponirala u nizu ponora sve tamo do pred dvoranu neposredno iza ulaza. Djelovanje tih voda ostavilo je jasno svoje tragove na stranama i stropu pećine, koje su izločane i izbušene, dok se na podu spilje to djelovanje očitovalo taloženjem znatnog sloja ilovine, koji je na mjestima i preko 6 metara debo. Tek pošto je voda nestala, ostala je spilja suha i sad je tek došlo do stvaranja

Lijevo: Ulaz u pećinu Veternicu 1934. godine

Desno: Ulaz u pećinu Veternicu 1960. godine

Foto: Dr. J. Poljak

Foto: S. Božičević

siga. Da je tome tako, najbolje svjedoče same sige, koje su taložene u obliku stalagmita na pokrovu ilovine, a da je to bilo u dalekoj geološkoj prošlosti svjedoči debljina nekih stalagmita, koji imaju promjer od preko 25 cm.

U drugom dijelu pećine nalazimo još fazu protjecanja podzemnih tekućica u obliku podzemnog potočića, koji za jakih proljetnih i jesenskih kiša zna također dignuti svoj normalni vodostaj za 7–9 metara, što se jasno očituje na stijenama ertom svježe nanesenog mulja, koji je zaostao od zadnjeg velikog vodostaja. Držim, da se voda i u tom dijelu spilje dizala nekad do stropa, jer je na tim mjestima nađeno mnogo finog pjeska, koji je nastao rastrožbom dolomita. Voda podzemnica Veternice po svoj težini voda potoka s krškog polja Ponikve, sjeveroistočno Gornjeg Stenjevca, u kojem praveu i teče naša spilja.«

Po mom mišljenju kod razdiobe pećine Veternice u morfološkom smislu trebamo uočiti njezina četiri dijela:

1. *Prvi dio*, sam ulaz i predvorje, karakterizirano paleontološkim i antropološkim nalazima. Od svega 45×100 cm velikog ulaza, koji je našao prof. Poljak, on je danas širok i visok oko 3.5 metra.

2. *Drući dio* je od ulaza do 400-tog metra (do »Kalvarije«). Ovaj je dio lagano prohodan i pristupačan za sve posjetioce i turiste (vidi načrt).

3. *Treći dio* prostire se od »Kalvarije« do velike dvorane, oko 900 m od ulaza. Ovaj dio imade najviše tragova nedavnog (u geološkom smislu!) protjecanja i djelovanja vodenog toka u stvaranju same pećine. Dosta je težak za prolaska nedovoljno opremljenih posjetilaca pećine.

4. *Četvrti dio* zaprema čitavu dužinu pećine na danas aktivnom vodenom toku podzemnog potoka (od 900 m pa do kraja pećine). Veoma je težak i opasan za nevješte i neiskusne istraživače i posjetioce.

Prema mišljenju prof. Poljaka postanak pećine vezan je za tektonsku pukotinu smjera jugozapad-sjeveroistok. Ova se pukotina proteže sve do krškog polja Ponikve i kroz nju se podzemno slijeva potok sa Ponikava.

Prema geološkoj građi pećina se proteže kroz dvije geološki različite formacije: »stariji dio spilje je u litavskom vapnencu i mediteranskom konglomeratu, dok se drugi nalazi u dolomitnoj breći i dolomitu noričke starosti« (srednji kat gornjeg trijas-a).

Na kraju svog članka prof. Poljak kaže:

»Spilja, iako nije bogata lijepim sigama, ipak je vrlo zanimljiva s gledišta morfološko-hidrografskog, pa ako se bude učinila pristupačnom bar-

u jednoj svojoj česti za šire slojeve, bit će to onda jedan vrlo dobar školski primjer za prikazivanje tektonike i podzemne hidrografije u vezi sa postankom spilja».

Osim spomenutog članka profesor je Poljak održao dne 21. IV. 1934. godine i predavanje u Hrvatskom prirodoslovnom društvu govoreći o pećini, njezinom postanku i pojedinim interesantnim dijelovima. Predavanje je bilo popraćeno brojnim fotografijama snimljenim u pećini.

Prilikom istraživanja pećine s profesorom Poljakom bili su ing. Dragutin Ketser, Slavko Hitzthaler, Mladen Maričić, Gvido Nonweiller, Takšić Antun (geolog) i tada još student, Slavetić Ratimir.

NOVIJA ISTRAŽIVANJA

Nakon tih istraživanja i upoznavanja pećine slijedio je period kada se o njoj ne govorи i ne piše.

U toku 1940. godine u predvorju pećine Vaternice nekoliko su puta članovi tadašnjeg planinarskog društva »Prijatelj prirode« vršili površna iskapanja i izvadene kosti pohranili na tavan planinarskog doma na Glavici.

Početkom Drugog svjetskog rata pećina pada ponovno u zaborav. Kasnije je neprijatelj vjerovao, da se u njoj sklanjavaju partizani pa se ni on ne približava pećini. Pri kraju rata, u danima neprijateljske panike i sklanjanja od napadaja iz zraka, vraća se interes za pećinu. U nju se godine 1944 upućuje Komisija tadašnjeg ministarstva rata, koja je imala zadatak da izvidi mogućnost izgradnje skladišta i skloništa u pećini. U pronađenom izvještaju izviđanja pećine pročitao sam, da je prvi dio spilje zainteresirao neprijatelja, ali kako su krajem 1944 godine fašisti imali drugih važnijih briga i pećina je ostala netaknuta s njihove strane.

Svršetkom rata Medvednica je ponovno oživjela. Brojni izletnici i planinari sve su češći na opustjelim stazama naše planine. Grupe mladića dolaze i do Vaternice i uvlače se u nju. Pronadeno nije ništa nova, samo se sve više uništavaju i preostale tvorevine siga.

Osnivanjem prve speleološke (špiljarske) sekcije godine 1949. u Planinarskom društvu »Zagreb« u Zagrebu, interes za pećinu Vaternicu postaje sve veći. Ovo im je bila i onako najbliža pećina i speleolozi u nju najviše odlaze.

Pojavom grupe speleologa godine 1949. u Planinarskom društvu »Željezničar« u Zagrebu, pećina Vaternica postaje za njih glavni objekt rada. Pod vodstvom svog pročelnika Vladimira Redenšeka proširen je ulaz u pećinu i uređeni putovi za prolaz kroz prvi dio pećine. U okviru Speleološke sekcije krajem 1951. godine formirana je i Komisija za Vaternicu, koju su sačinjavali Dr. Miroslavljević, Vladimir Redenšek, Mirko Malez i Slavko Marjanac. Kroz nekoliko daljnjih godina svačke nedjelje pred pećinom je dežurni planinar-speleolog, koji otključava vrata i naplaćuje ulazninu. Prilikom prvih iskapanja i proširenja prolaza iz predvorja u strmi hodnik pećine (točka 0 na nacrtu), speleolozi »Željezničara« naišli su na hrpu ljudskih kostiju. Kosti su sakupili i odnijeli u Antropološki zavod Dr. Ivaničeku. On je utvrdio, da se radi o recentnim kostima troje muškaraca, jedne žene i jednog djeteta, kojemu su tek izbjiali zubići. To su vjerojatno bile žrtve razbojnika Brezovića.

Velika blizina sela Borčeca i nerazumijevanje seljaka za očuvanje pećine bili su razlog, da su vrata i željezne šipke često puta bile pokidane, lokot razbijen, a alat pokraden.

Prilikom kopanja za proširenje ulaza pronađene su u predvorju pećine kosti pećinskog medvjeda i arheološki predmeti (rimski novac iz III. stoljeća, brončana fibula, lončić, koji je služio u kultne svrhe — vjerojatno žrtvene (determinirao Dr. Ivaniček — preuzeo Dr. Miroslavljević).

Sekcija speleologa Planinarskog društva »Željezničar« obraća se Konzervatorskom zavodu Hrvatske u Zagrebu i našim poznatim arheolozima za pomoć. Nekoliko njih (Dr. Ivaniček i Dr. Miroslavljević) postaju članovi sekcije i prema njihovim savjetima počinju sistematska iskapanja. Pećinsko se predvorje sistematski (ali nekada i nesistematski) iskapalo i o svakom nalazu vodi se zapisnik i kontrola. Radove oko iskapanja preuzima tadašnji tajnik sekcije Slavko Marjanac. Materijal, koji je iskopan prenošen je u sekciju, dok je jedan dio pohranjen (a kasnije i izgubljen!) u stanovima članova sekcije.

Među članovima sekcije bio je tada još student geologije Mirko Malez. Završetkom studija on se posvećuje naučnom i stručnom iskapanju predvorja pećine Veternice otkrivši brojne vrijedne i važne paleontološke, arheološke i antropološke nalaze.

Članovi speleoloških sekcija »Željezničar« i »Zagreb« dobровoljnim radovima iskapaju prolaze kroz prvi dio pećine, tako da više nije bilo potrebno provlačiti se na koljenima ili potruške kroz nekoliko niskih prolaza. Mjerenja je i dužina pećine, a na svakih 50 metara stavljana je oznaka udaljenosti od ulaza. Fotografski je snimljen velik dio pećine i izrađene su razglednice za propagiranje ljestvica ove pećine. Snimanja je vršio tadašnji član sekcije Antun Markić.

Nedjeljama se organiziraju izleti za planinare i izletnike pod stručnim vodstvom članova sekcije. Studenti geografije prve godine obavezno posjećuju ovu pećinu već nekoliko godina. Uređen je prilazni put od sela Borčeca do samog ulaza, a postavljena je i markacija od autobusne stanice u Črnomercu i Gornjem Stenjevcu.

Članovi speleološke sekcije »Željezničara« ostaju u pećini i preko 15 sati nastojeći otkriti i istražiti sve sporedne kanale prodirući prema kraju pećine. Otpočeli su i topografsko snimanje pećine pod vodstvom tadašnjeg pročelnika Slavka Marjanca. Izrađen je detaljan nacrt u mjerilu 1 : 500 u dužini od 1000 metara s brojnim poprečnim profilima i geološkim zabilješkama. Mjerenja je redovno temperatura zraka i postotak vlage. Prof. Beatrica Đulić proučava život šišmiša u ovoj pećini. Prilikom izrade nacrta u dubljim dijelovima pećine speleolozi su vrlo polagano napredovali ostajući u pećini i preko 20 sati. Vrlo je težak i komplikiran dio za izradu nacrta bio na 900 metru od ulaza, kao i završni dio potoka do sifona.

Godine 1951. o pećini Veternici pojavljuju se sve češći napisи i u dnevnoj štampi.

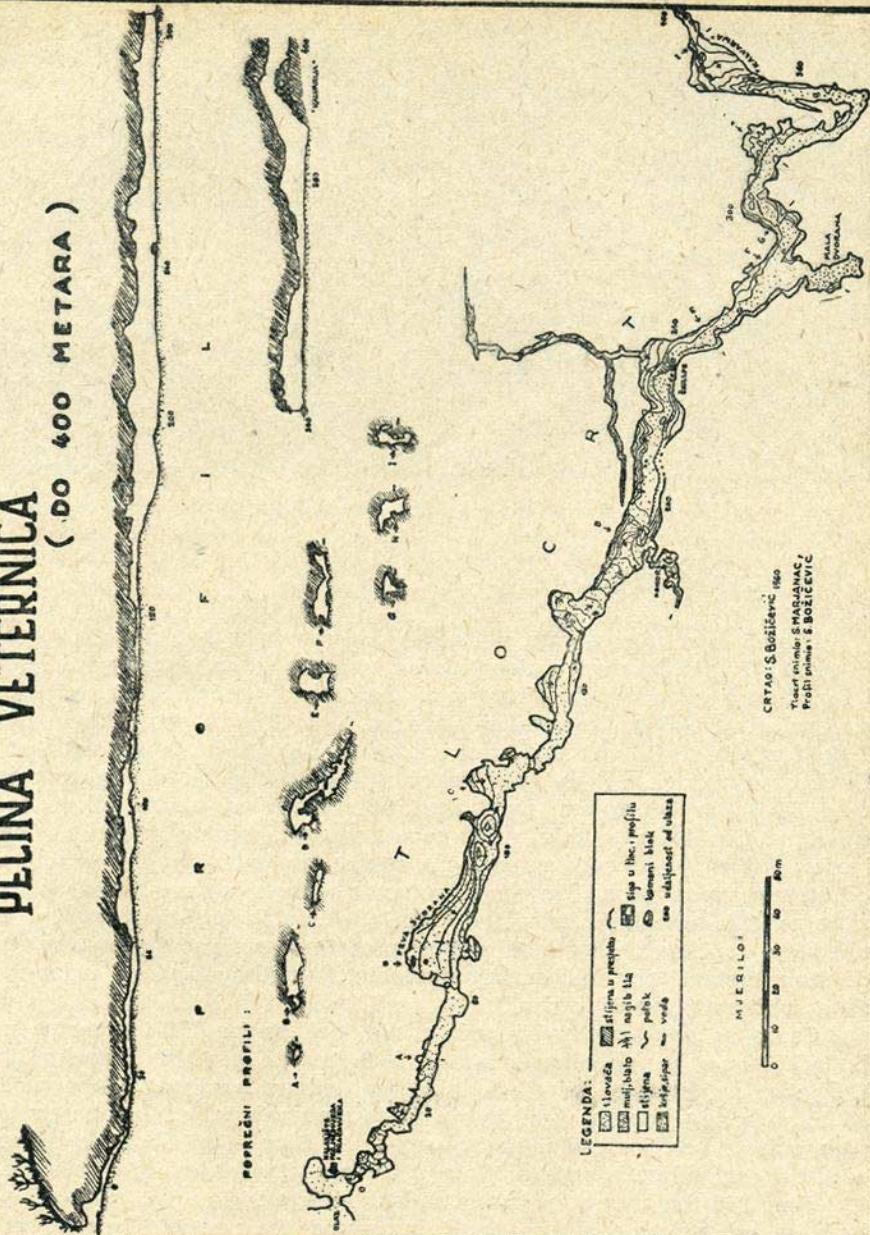
Prilikom »Tjedna turizma i ugostiteljstva« u mjesecu travnju godine 1951. pojavio se članak »Spilja Veternica« u »Vjesniku«. Između ostalog o ovoj pećini piše:

»Veternica krije u sebi neprocjenjivo paleontološko i historijsko blago. Već kod prvih iskapanja nađeni su brojni ostaci davno izumrlog spiljskog medvjeda kao i drugih životinja. Osim toga u Veternici su nađene i razne izrađevine od kosti, bronce i željeza, a i stari rimski novaci.«

U »Borbic« od 24. VI. 1952. novinar Gerhard Ledić piše članak »Spilja Vjeternica — prirodna rijetkost na domaku Zagreba«. Ime »Vjeternica« je pogrešno napisao, jer tako narod ne zove ovu pećinu. Usapoređujući naše najpo-

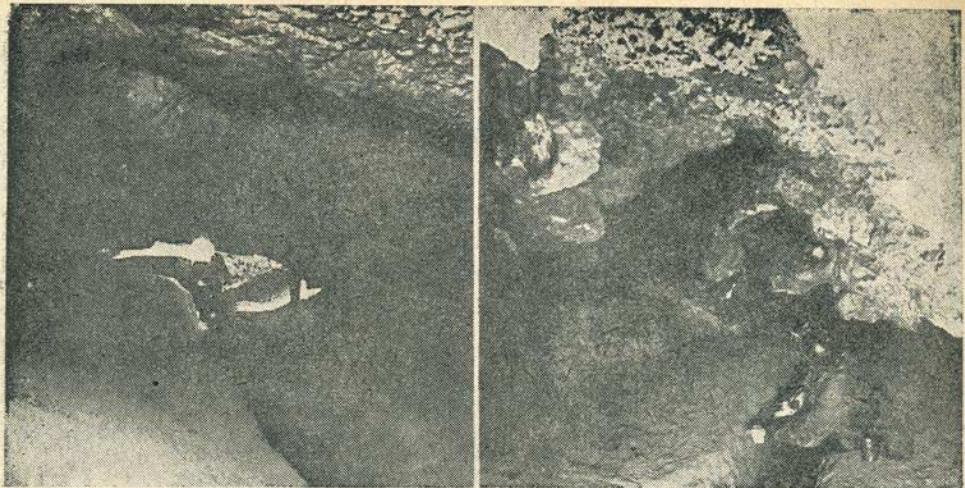
PEĆINA VETERNICA

(DO 400 METARA)

znatije pećine, Ledić piše, da Veternica svojom dužinom od preko 1500 m spada u najduže pećine u Hrvatskoj, ali do danas nije još detaljno istražena.

»Veternica nije naročito bogata spiljskim ukrasima, ali je puna raznolikosti i kontrasta. Ima tu ponora, basena sa bistrom vodom, velikih podzemnih dvorana, malih slapova i zanimljivih sigastih tvorevina.«

Lijevo: na 50. metru od ulaza. Desno: na 130. metru od ulaza.

Foto: S. Božičević

OD ULAZA DO KRAJA

Ušavši kroz ulaz pećine Veternice nađemo se u 6 m dugoj i 12 m širokoj dvorani. Ovdje su vršena paleontološka i antropološka iskapanja o čemu govori i mnoštvo kostiju po tlu i stranama početne dvorane. Pećina se nasatljiva u smjeru sjeveroistoka kao kanal širok od 2 do 3 m s prosječnom visinom od 1 do 2 m. Po dosta strmoj kosini spušta se 15 m i ulazi u horizontalni kanal. Da kroz ovaj dio nije iskopan uski rov, prolazeњe bi na mnogo mesta bilo moguće samo puzanjem potrubuške. 60 metara od ulaza dolazi se u prvu dvoranu. Tlo joj nije ravno već se od zapadne strane spušta prema sredini i opet uzdiže u istočnom smjeru. Na zapadnoj strani dvorane nekoliko metara od stijene nalazi se na tlu maleni otvor vodenog bazena. Na stropu ove dvorane nekada se nalazio mnoštvo šišmiša, ali su ih brojni nesavjesni posjetioци uništili i rastjerali. Ovdje se pećina proteže u smjeru sjever-jug, da nakon desetak metara poprimi smjer sjeveroistok-jugozapad, koji uglavnom zadržava u čitavoj svojoj dužini.

Strop se ponovno spušta vrlo nisko, dok seiza 170-tog metra ne uđe u hodnik, kome je poprečna širina od 5–8 metara, a visina i preko 10 metara. Ovdje se na istočnoj strani hodnika iza jednog kamenog bloka nalazi otvor 16 m dubokog ponora, koji je na svom dnu zabrtvljen kamenjem, blatom i pjeskovitom zemljom (vidi načrt, profil D). Silaz u nj dosta je naporan zbog oštrih i razlomljenih stijena, koje otežavaju spuštanje i provlačenje.

Kod 240-tog metra od ulaza nalazi se oveći »kameni slap« ili »škrape«, koje se od zapadne strane spuštaju prema tlu pećine. Uspevši se na njih ulazi se u kanal – zapravo usku visoku pukotinu, kojom se može prodirati oko 100 metara. Kanal se proteže u smjeru istok–zapad, s jednim odvojkom i završnim dijelom u smjeru sjever–jug. Prolazeњe kroz ovaj kanal vrlo je teško i naporno zbog uskog prostora.

Od »škrapa« produžuje se širokim i visokim kanalom do male dvorane. U nju vodi iskopan rov (u načrtu profil F). Stijene ove dvorane prevučene su naslagom vlažne pećinske ilovače.

Sada se smjer pećinskog kanala naglo lomi nekoliko puta, da pred »kalvarijom« poprimi smjer istok–zapad. Do podnožja »kalvarije«, tj. 380 m od ulaza prolaz kroz pećinu dosta je lagan i bez opasnosti. Daljnje prolaze zahtijeva dobru kondiciju, spretnost i iskustvo u prolazjenju kroz podzemlje.

Uspevši se 10 metara prema stropu na vrh »kalvarije« ulazimo u uski i visoki hodnik, koji se proteže uglavnom u smjeru sjevera. Širina mu varira od 1 do 3 metra, a visina stropa na nekim mjestima iznosi do 10 metara.

Ovaj je dio nastao na tektonskoj pukotini erodiranoj snažnim vodenim tokom. Na nekim mjestima možemo hodati dnom kanala, a kada se njegova širina znatno smanji prolaz je moguć jedino nakon uspinjanja do stropa kanala, a tada se ponovno treba spustiti prema tlu. Sa strane strši samo otpornije kamenje u obliku klinova i oštih izbočina po kojima se jedino može hodati.

Nakon 500-tog metra od ulaza prolaz je laganiji, jer se hodnik povremeno proširuje u omanje dvorane. Sve sigaste tvorevine u ovom dijelu (stalaktiti, stalagmiti i kalcitne zavjese) posvema su razbijene, a stijene nagrđene brojnim natpisima. Na nekoliko mjesta na tlu kanala nalaze se omanji vodenici bazeni, koji su nastali od vode nakapnice.

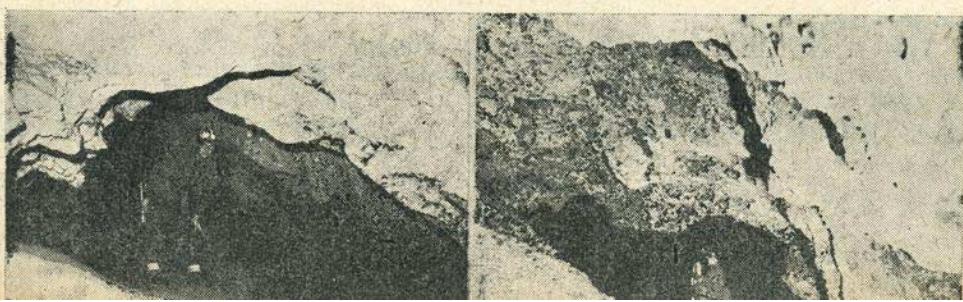
Pećinski hodnik najednom se snizuje. Nestaje sigastih tvorevina. Pred nama je oko stotinu metara dug prolaz, nazvan »Ramzesovo šetalište«. Visina od poda do stropa iznosi na nekim mjestima samo 75 cm, dok je širina prolaza oko 5 m. Prolazeњe je moguće jedino puzanjem na koljenima. To jako umara, a ne možemo se niti malo uspraviti radi odmora. Odmaranje je moguće jedino ležanjem.

Oko 900 metara od ulaza uski se kanal naglo proširi u oveću eliptičnu prostoriju. Prolazimo sklizavim blatnim grebenom na drugu stranu. S desne i lijeve strane grebena nalazi se nekoliko ponora. Dubina im je oko 10 metara. Međusobno su spojeni uskim prolazima i poput labirinta prostiru se ispod eliptične dvorane. Na drugoj strani dvorane iz istočnog smjera čujemo šum vode. Ovo je podzemni potok što protiče kroz završni dio pećine Vaternice, a dolazi vjerojatno iz Ponikava. Njegov je završetak oko 100 m od dvorane u sporednom kanalu niz koji se možemo spustiti do vodenog bazena. Postanak ovog kanala uvjetovan je pukotinom smjera istok–zapad, pa je i završetak vodenog toka u uskoj pukotini, gdje dubina vode iznosi oko 8 metara.

Produžimo li glavnim kanalom uz njegov voden tok prema izvoru pećinskog potoka, ulazimo u njegov uzak dio, kroz koji je prolaz dosta otežan zbog vode. Sada se više ne može hodati po tlu kanala, već isključivo verući se njegovim stranama. Na nekim mjestima moramo se uspeti i preko 10 metara iznad razine vode. Mala neopreznost ili nepažnja prilikom hoda u takovim momentima mogla bi imati tragičnih posljedica.

Lijevo: na 100. metru od ulaza. Desno: na 200. metru od ulaza.

Foto: S. Božićević

Kako je u nedavnoj geološkoj prošlosti snaga podzemne vodene bujice u pećini Veternici bila vrlo velika, u ovom dijelu nalazimo i nekoliko »kota« — ostataka prijašnjih vodenih tokova. Uspinjući se u njih na nekoliko se mesta dopire preko 25 metara iznad sadašnje razine potoka. Jedino na tim teško pristupačnim dijelovima nalazi se nešto sačuvanih sigastih tvorevina.

U dalnjem prolazeњu prema završetku prćine prolaz je koji puta moguć jedino gaženjem kroz vodu. Voda se ruši niz nekoliko manjih slapova, koji u ovom uskom i visokom kanalu snažno buče.

Ako dobro pretražujemo sve pukotine i prolaze možemo ući u splet sporednih kanala i dvorana, koje su rijetko posjećivane. Oko 1200 m od ulaza hodnik se proširi i prolaz je moguć obalom potoka. Na ovom lagano prolaznom dijelu brzo dođe kraj. Ponovo se treba uspinjati iznad potoka ili gaziti kroz njega. Stijene su u znatnoj količini prevučene naslagom kalcita, koja ima bubrežaste forme. Iz jedne sporedne dvorane u glavni se potok ulijeva maleni pritok. Idući uz njega dolazi se u dvoranu punu pjeska. Njezinom prostranom pješčanom plažom polagano krivuda podzemni potok.

U glavnom kanalu provlačimo se kroz uski otvor na stropu. Prošavši kroz njega nađemo se u velikoj dvorani. U njenoj sredini ima mnogo odvaljenih kamenih stijena i blokova staložene pećinske ilovače. Ona polagano klizi i zatrpava vodenim bazenom, koji puni slap, što izbjija iz tamnog stropa oko 10 metara iznad nas.

Produžujemo dalje kroz glavni kanal. Veremo se iznad potoka dok ne dopremo do 2 m visokog slapa. Slap izbjija iz uske kose pukotine, dok se ispod njega nalazi preko dva metra dubok »kotao« hladne vode. S dosta napora uspnemo se do slapa i ulazimo u usku pukotinu. Nagнутa je pod kutem od oko 20° , a na nekim mjestima široka svega 20 cm. Prolaz je moguć jedino uz velike napore. Nakon kojih stotinu metara pukotina postaje okomita i nezнатно se proširi. Prolazeњe je moguće gazići kroz vodu, dok se na nekim mjestima treba uspeti do stropa pukotine.

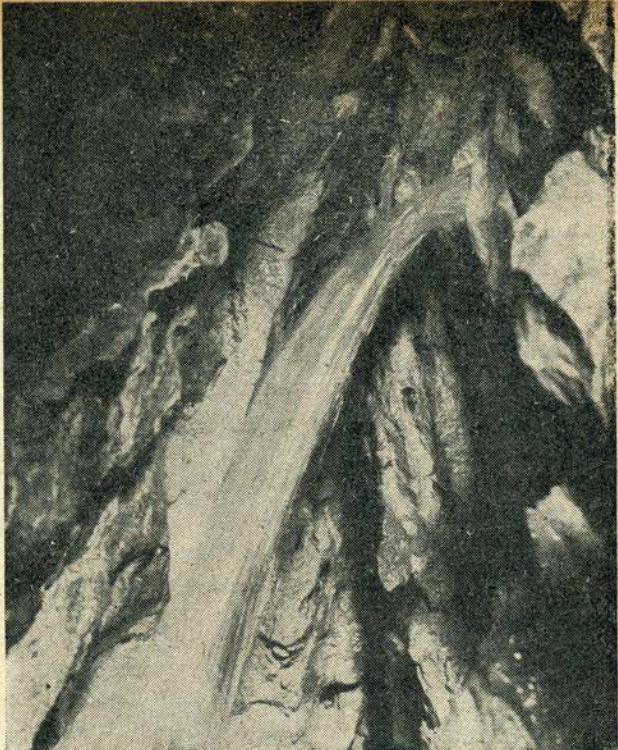
Pukotina se najednom proširi i to na mjestu, gdje se nalazi 10 m visok slap. Kada se uz pomoć ljestava uspne na njega, uđe se u splet horizontalnih kanala. Neki od njih ubrzo završe, dok se u jednom može prolaziti još desetak metara. Ovdje je vjerojatno i završetak pećine Veternice. U završnom kanalu dolazi se do pješčanog materijala i glatkog kamene stijene pred kojom se sa stropa spušta tanje i deblje korijenje. Niz stijenu polagano dotječe voda. Izgleda, da je na tom mjestu površina zemlje vrlo blizu.

Koliko do ovog mesta imade metara od ulaza u pećinu pokazat će nam tek detaljno istraživanje. Za sada možemo sa sigurnošću kazati, da će dužina svih kanala u pećini Veternici iznositi oko ili čak i preko 2500 metara.

VETERNICA — IZNENAĐENJE ZA NAUČENJAKE

Samo maleni krug geologa, speleologa i ostalih naučnih radnika znao je, da se u pećini Veternici otkrivaju sve vredniji i vredniji naučni nalazi.

Od kako je godine 1955. Mirko Malez, asistent Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti, otpočeo sa iskapanjima, speleolozi-planinari nisu dirali u prednji dio pećine. Oni su nastavili sa mjeranjima u unutrašnjosti, pronalaženjem još neotkrivenih dijelova i uređenjem putova kroz prvi širi dio pećine.

Vodopad podzemnog potoka u Vaternici

Foto: V. Strašek

Prof. Mirko Malez vršio je svake godine sistematska iskapanja i svaki puta bilo je sve vrednijih rezultata.

U naučnoj ediciji Akademskog savjeta FNRJ »Bulletin scientifique« M. Malez redovno objavljuje svoje nalaze, i glas o izmenađujućim otkrićima prodire u sve dijelove svijeta.

Osim velikog broja kostiju pećinskog medvjeda otkrivene su i ljudske kosti iste starosti kao i kosti Krapinskog pračovjeka. Uz njih su nađeni i brojni artefakti i tako se Vaternica uvrštava u red najbogatijih paleolitskih nalazišta ne samo u Jugoslaviji nego i u čitavoj jugoistočnoj Evropi.

Koncem godine 1956. reporter »Vjesnika u srijedu« Gerhard Ledić objavljuje veliku reportažu pod naslovom »Tajna sedmog sloja«. Tom se prilikom i naša javnost upoznala s dugogodišnjim radom Mirka Maleza i sa neobično vrijednim otkrićima iz pećine Vaternice.

U sedmom sloju zemljanih naslaga u predvorju pećine Vaternice nađena je ljudska lubanja za koju se predpostavlja, da je stara oko 150.000 godina. Ovaj vrijedni nalaz, kao i ostale nalaze iz pećine Vaternice, dolaze u Zagreb pogledati brojni inozemni stručnjaci, kao na pr.: američki antropološki stručnjak Dr. Movijus, Francuskinja Germaine Henri-Martin, Sievehing iz Londona, Trevor iz Oxforda, Günther i Schefer iz Kiela, Kowalski iz Poljske, Siehenberg iz Hanovera, Brace iz Howarda, te prof. Brodar i Škerl iz Ljubljane i dr. Gavela iz Beograda.

Svi se oni najpovoljnije izražavaju o svim nalazima i s nestrpljenjem očekuju završne rezultate istraživanja pećine Vaternice.

Osim devet lubanja pračovjeka i ostataka ognjišta nađeno je preko 300 komada dobro sačuvanih predmeta kamenog i koštanog oružja i oruđa (strugala, šiljci, oštice, disci itd.).

Nalazi pećinskog medvjeda obuhvataju najveći dio otkrića i veoma su značajni zbog svoje potpunosti i cjelovitosti. Osim medvjedih nađeni su i koštani ostaci pećinskog lava, pećinske hijene, nosoroga, raznih vrsta jelena, divljeg goveda, dabrova, insektivora itd.

I podzemna fauna ove pećine dosta je zanimljiva. Prema podacima dobivenim od V. Redenšeka, u pećini Veternici našao je on između ostalog, Anophtalmus Kaufmanni ssp Weingörtneri Wkl., koji je do sada nađen još samo u Bizečkoj pećini i u rudarskom rovu kod Sv. Jakoba na Medvednici.

Prof. B. Đulić vršila je u toku nekoliko zadnjih godina biološka istraživanja na koloniji šišmiša, koji su živjeli u pećini Veternici. Uz biološko istraživanje provela je i prstenovanje promatrane kolonije šišmiša i pratila njenino kretanje po pećinama Hrvatske.

Osvrćući se na pojavu publikacije »Paleontologia Jugoslavica« (prvog časopisa te vrste na Balkanu — u redakciji akademika prof. dr. Marijana Salopeka) dr. Vladimir Blašković piše u »Večernjem vjesniku« članak »Ostaci pračovjeka kraj Zagreba«.

U članku između ostalog kaže:

»U gnjecavoj ilovači Veternice otkrivene su posljednjih godina gotovo neoštećene, odlično sačuvane i dosad u svijetu najveće poznate lubanje pećinskog medvjeda.« Uz konstataciju da su »u starijim taložnim slojevima Veternice nađeni i veoma značajni ostaci gornjodiluvijalnih ljudi«, Blašković citira znanstvene zaključke Mirka Maleza, da je »pećina Veternica jedino paleolitsko nalazište u Jugoslaviji, gdje su uz velik broj kamenih ostataka otkriveni i brojni 'retušeri', tj. takav primitivan koštani alat, koji je služio kao podloga za obradu (»retuširanje«) kamenih izradevina. Takvi retušeri nesumnjivo dokazuju, da su paleolitski stanovnici Veternice svoje kremeno oružje i oruđe izradivali u ovoj pećini.«

Završavajući svoj članak dr. V. Blašković piše:

»Potrebno je upoznati i širu javnost kako s najnovijim rezultatima paleontološkog istraživanja pećine Veternice, tako i s pokretanjem Akademijine publikacije »Paleontologia Jugoslavica«, koja je prvim svojim sveskom ponovno skrenula pažnju svjetske naučne javnosti na značajno nalazište musterijske kulture u diluvijalnim talozima zagrebačke Medvednice.«

U toku dosadašnjih istraživanja i iskapanja u predvorju pećine Veternice otkriveno je devet slojeva. Kratak rezime dosadašnjih istraživanja Mirka Maleza je slijedeći:

»Prvi i drugi sloj pripadaju postdiluvijalnom razdoblju. U njima osim recentne faune dolaze brojni nalazi iz neolituma, zatim brončanog, željeznog i rimskog doba. Od većih nalaza u ovom kompleksu slojeva otkrivena je neolitska grobnica. Grobnica se sastojala od nepravilnih kamenih blokova razne veličine, koji su bili složeni u obliku polukugle. U njoj se nalazilo mnogo čovječjih kostiju, pretežno od mladih individua, zatim je otkriven šiljak od jelenjeg roga, keramika, ukrsi i t. d. Uz spomenute nalaze otkriveno je više životinjskih kostiju i komadići ugnjenog trunja. Otkrivena je i jedna čovječja lubanja zajedno s dva brončana nalaza.«

Između drugog i trećeg sloja uložena je sigasta ploča. Ova taložina sige označava granicu između aluvijalnih i diluvijalnih slojeva. Ispod sige slijedi treći sloj u kojem već dolaze primarno ostaci pećinskog medvjeda, pa je prema tome taj sloj gornjodiluvijalne starosti.

Cetvrti sloj je svijetlosiva do plavkasta ilovača i u njegovom donjem dijelu dolazi velika količina kostiju i zubi pećinskog medvjeda. Do sada je u ovom sloju otkriveno preko 40 cijelih lubanja ove životinje. Osim ostataka pećinskog medvjeda, otkriveni su brojni nalazi pećinskog lava, vuka, raznih jelena, glodavaca i drugih životinja. Između ovog i sljedećeg sloja nalazi se crvenkasto-smeđa željezovita rastrošena zona, koja dokazuje, da je u vremenu između njihovog taloženja klima bila vrlo vlažna.

Najzanimljivija je donja serija slojeva, jer su oni nosioci velikog broja kamenih i koštanih artefakata. Sesti sloj predstavljen je tamnosmedom do tamnosivom pjeskuljastom glinom, sedmi sloj sa smeđom ilovačom i znatnom količinom kamenja, a osmi sloj je tamnosmeđa kompaktna ilovača bez kamenja. Ispod ove serije leži žučkastosiva pjeskuljasta zemlja s vrlo mnogo kamenja, a ispod nje leži primarna matična stijena. U ovom posljednjem sloju nema više nikakovih nalaza.

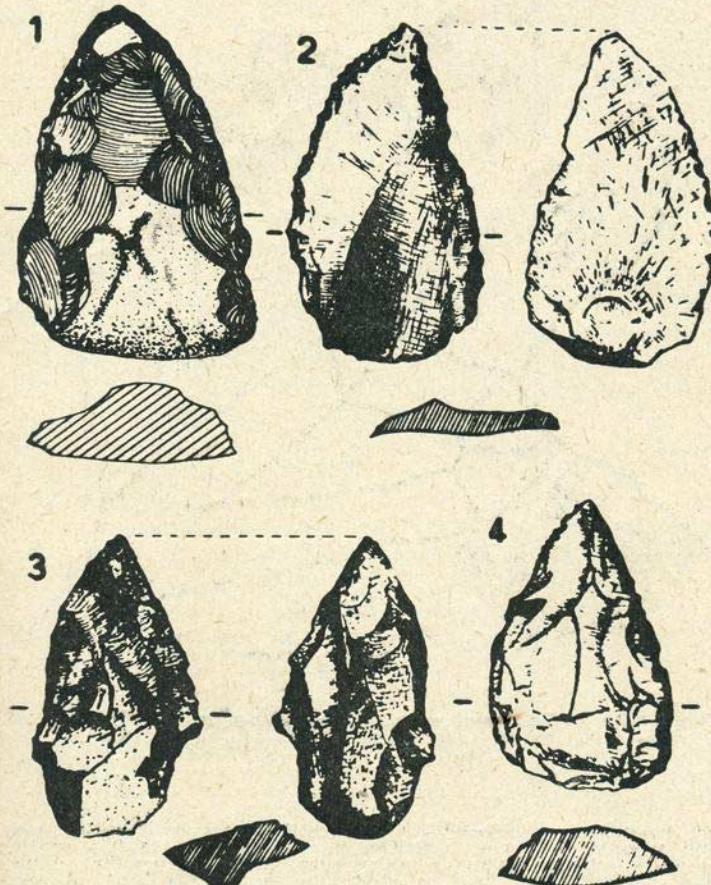
U šestom, sedmom i osmom sloju osim ostataka pećinskog medvjeda otkrivene su kosti brojnih drugih životinja.

Ostaci pećinskog medvjeda čine 95% svih nalaza u Vaternici. Zanimljiva je pojava, da mnoge medvjede kosti iz gornjih taložina Vaternice posjeduju razne patološke pojave i mehaničke ozljede, koje su ove životinje zadobile još za vrijeme života. Bogata kamenja i koštana industrija otkrivena je u predvorju pećine. Kameni artefakti izrađeni su od raznog eruptivnog i drugog kamenog materijala fine strukture. Jedan dio artefakata izrađen je iz kremaena bjelutja, pa je to osnovna razlika naprama kamenoj industriji krapinskog nalazišta. Pretežni dio artefakata iz Vaternice po tipologiji i načinu obrade pripada musterijenskoj kulturi.

U donjoj seriji slojeva otkriveno je nekoliko ognjišta. Bogata su pepelom, ugljenim trunjem i opaljenim životinjskim kostima, a također je u njihovoj okolini opaljena zemlja i kamenje.

Brojni kameni i koštani artefakti, kremeno iverje, nukleusi, retušeri, ognjišta i opaljene kosti nesumnjivo dokazuju, da je pračovjek pećinu Vaternicu stalno nastavao i da mu je ona služila kao sklonište za vrijeme nastajanja donje serije slojeva.

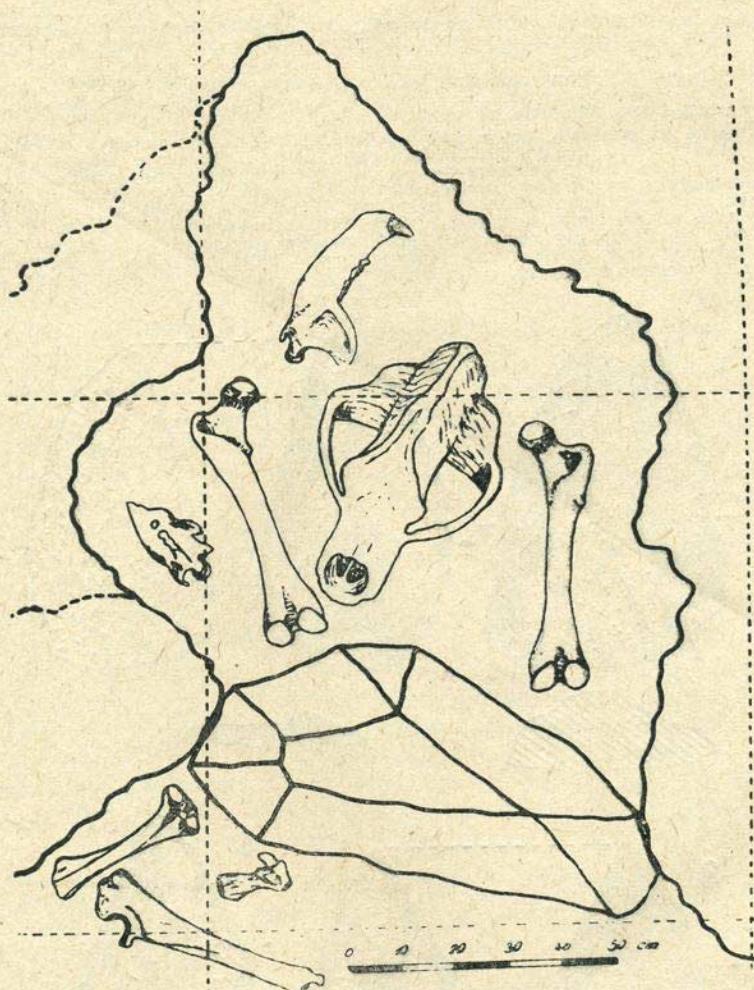
Istraživanja su pokazala, da je nakon taloženja donje serije slojeva došlo do prirodne katastrofe pred ulazom pećine. Velika količina zemlje i kamena sklinula je s terena iznad pećinskog ulaza i tom prilikom bio je skoro potpuno затrpan prostrani ulaz Vaternice. Nakon tog dogadaja čovjek više ne upotrebljava Vaternicu za svoje stalno boravište, već su u njoj našli svoje sklonište pećinski medvjedi. Kako je medvjed bio pračovjeku glavna lovna životinja, on je često navraćao k Vaternici, da ulovi kojeg medvjeda za svoje životne potrebe. Vaternica mu postaje prolazna lovačka stanica, a to dokazuju brojni nalazi iz petog i četvrtog sloja. Prvenstveno su to tragovi o kultu medvjeda u paleolitiku, koji su otkriveni i u drugim evropskim nalazištima.

Nekoliko musterijenskih ručnih šiljaka iz pećine Vaternice

Crtao: S. Božičević

U bočnim stijenama prednjeg dijela pećine nalazi se više manjih odvojaka ili niša. U dvije takve niše otkriveni su tragovi, koji nesumnjivo dokazuju, da su paleolitski lovci Veternice njezovali kult pećinskog medvjeda. Tako je u jednoj niši otkrivena cijela lubanja pećinskog medvjeda, koja je pripadala jednom velikom, odraslim i snažnom mužjaku, te ulaz u nišu bio zazidan kamenjem. U drugoj niši nalazila se jedna mapose velika lubanja pećinskog medvjeda, koja je pripadala jednom velikom, odraslim i snažnom mužjaku.

Tlocrt jedne niše u Veternici s namjerno zagrađenim ostacima pećinskog medvjeda. Primjer za kult medvjeda u paleolitiku.

Crtao: M. Malez

upravo pravom kapitalnom primjerku. Po dimenzijama ova je lubanja najveća od svih dosada poznatih lubanja pećinskog medvjeda na svijetu. Ona je bila zajedno s donjim čeljustima - od kojih jedna posjeduje izbušene rupe, hotimično položena u nišu. Zatim je na ulaz navaljen veliki kameni blok, a pred njim se nalazila hrpa od nekoliko stotina medvjedihi kostiju. Svi ti nalazi ukazuju na kult medvjeda u paleolitiku i jedan posve specijalizirani lov na pećinske medvjede. Pećina Veternica prvo je nalazište u Hrvatskoj s takvim tragovima. Dosadašnja su istraživanja pokazala, da pećina Veternica sa svojim nalazima spada među najveće paleontološke lokalitete iz diluvijalnog doba i to ne samo u Hrvatskoj, već i na cijelom području južno od Alpa.“

Izgleda da su članci naše štampe o značajim otkrićima u Vaternici ponovno oživili interes za ovu pećinu.

Opet su zaredali sve češći posjeti omladine i planinara. Neki su čak počeli i kopati u prednjem dijelu, ali ubrzo napuštaju tu namjeru.

Rezultat ovih ponovnih učestalih pohoda bio je i nestanak nekoliko stotina šišmiša, koji su živjeli u ovoj pećini. Previše uznemiravani šišmiši su vjerojatno napustili svoje dosadašnje obitavalište i preselili se u neku drugu pećinu.

Autor planinarske rubrike »Vjesnika« u nekoliko navrata piše o problemu ove pećine, kao na primjer: »Sačuvajmo historijski dio spilje Vaternice«, »Tko će preuzeti brigu za uređenje spilje Vaternice!« itd.

12. ožujka 1955. godine pećinu Vaternicu posjećuju poznati francuski speleolog Norbert Casteret prilikom svog putovanja po Jugoslaviji. Posjetivši Vaternicu izrazio je svoje čuđenje, što ova pećina, koja je skoro u samom gradu Zagrebu, nije još elektrificirana i uređena za posjet turista.

Speleolozi Planinarskog društva »Zagreb« pod vodstvom svog pročelnika prof. Mirka Markulina nastavljaju uz dozvolu Konzervatorskog Zavoda sa uređenjem postojećih putova kroz pećinu.

Speleolozi Planinarskog društva »Javor« iz Zagreba organiziraju miniranje jednog kamjenog bloka u pećini s namjerom, da se olakša prolaz. Dne 4. VII. 1959. u »Vjesniku« izlazi članak novinara Darka Glasa »Pothvat u Vaternici«. U članku je opisana akcija speleologa P. D. »Javor« — ronjenje u sifonu pećine Vaternice. Speleolozi su poduzeli ovu vrlo opasnu, ali i nepotrebnu akciju u želji da ispitaju završetak vodenog toka u pećini Vaternici. Rezultat je bio spuštanje 8 metara duboko u vodu gdje se doprlo do pjeskovitog dna. Na dnu je ronilac Hrvoje Malinar osjetio malen otvor kroz koji prolazi voda. Daljnji prolaz bio je nemoguć. Ovu sam akciju ocjenio kao vrlo opasnu i nepotrebnu iz razloga, što se geološki promatrano, pećina Vaternica u ovom dijelu nastavlja samo kao rasjedna pukotina kojom može prolaziti samo voda.

Nekoliko mjeseci iza ove akcije u »Narodnom listu« pojavljuje se intervju s novinarom i popularnim zagrebačkim planinaron Vladimirom Horvatom pod naslovom »Čuvajte se Vaternice!«.

Na deset postavljenih pitanja Horvat je dao svoje odgovore upozoravajući posjetioce ove pećine na opasnosti koje ih mogu zadesiti, ako u pećinu dođu nepotpuno opremljeni, naročito bez odgovarajuće rasvjete.

Osam mjeseci iza ovog članka pojavio se u »Večernjem listu« napis »Zalatali u spilji«. Autor napisa, V. Horvat, opisao je dva neugodna slučaja, koji su mogli završiti s teškim posljedicama.

»Skupina mladića ušla je u ovu spilju. Za rasvetu im je služila stara stajska svjetiljka, čije je svjetlo uslijed neke pogreške oslabilo, dok se na kraju nije i ugasilo. Vraćajući se neko su vrijeme palili papir i špagu, no kada su uvidjeli, da se s takvom rasvjetom ne može daleko stići odlučili su da u tami pričekaju speleološku ekipu, za koju su znali da se nalazi dublje u pećini. Speleolozi, opskrbljeni dobrim svijetлом, doskora su se i pojavili. Povevši sa sobom grupu bez svjetla pošli su prema izlazu. Oko 400 m od ulaza začuli su očajno zapomaganje i plać. Pozurili su i naišli na još neozbiljniju skupinu deset-godišnjih dječaka. Oni su u pećinu ušli sa svežnjem papira od kojeg su pravili »baklje«, pa kada je nestalo čitave zalihe našli su se izgubljeni u mraku. Obuzeo ih je strah, pa su stali zapomagati.

To može biti poučan primjer mnogim roditeljima, da svojoj djeci ne dopuštaju ulaženje u spilje i ponore bez pratnje ili nadzora starijih ili članova planinarsko-speleoloških odsjeka.«

Kako vidimo iz svega do sada opisanog s Vaternicom je potrebno nešto učiniti.

VETERNICA DANAS

U Konzervatorskom zavodu u Zagrebu održani su sastanci o zaštiti naših pećina. Između ostalog zaključeno je, da se u pećini Veternici izgrade vrata, ali ne na ulazu, već prije početka opasnijeg dijela pećine.

Na ulazu u pećinu paleontološka istraživanja još nisu u potpunosti završena, tako da će se oblik otvora još mijenjati.

U unutrašnjosti pećine Geološki zavod iz Zagreba nastavlja s geološkim istraživanjima, topografskom izradom nacrta i hidrološkim promatranjima. Speleološka ekipa Zavoda konačno će pridonijeti, da se sazna prava dužina Veternice sa svim sporednim kanalima.

Speleološke grupe iz Zagreba nastavljaju sa čišćenjem postojećih puteva i prolaza kroz pećinu, ali ti radovi u budućnosti bi trebali biti opširniji i masovniji.

BUDUĆNOST PEĆINE VETERNICE

Razmišljajući o budućnosti ove pećine postavlja se pitanje: da li je i koliko potrebno i korisno urediti ovu pećinu za posjet turista?

Već se odavno među zagrebačkim planinarama čuje i mišljenje da bi pećinu trebalo elektrificirati. S druge strane postoji mišljenje, da to ne bi bilo korisno, jer su sige u toj pećini gotovo potpuno uništene. Osim toga elektrifikacija baš nije malen izdatak i pitanje je tko bi se tog zadatka prihvatio.

Istina je, popularnost pećine Veternice je iz dana u dan sve veća. U neposrednoj blizini polamilijskog Zagreba, ona bi mogla zaista postati jedan atraktivan objekt za brojne posjetioce. Tačno je i to, da je Veternica najzanimljivija u svom najnepristupačnijem dijelu, ali tamo mogu doći samo grupe dobro opremljenih posjetilaca pećine. A za njih i onako nije potrebna elektrifikacija!

U prednjem dijelu pećine, u Prvoj dvorani, mogla bi se urediti podzemna biološka stanica (kao slična u Postojni), ali blizina posjetilaca bila bi vrlo nepovoljan faktor.

Slušajući razne prijedloge i mišljenja, čujmo što je o tom problemu kazao planinar V. Horvat u ranije spomenutom članku »Čuvajte se Veternice!«:

»Što bi dakle po vašem mišljenju trebalo učiniti?«

— Zasad je najnužnije — put! U prvom dijelu spilje, zapravo na njenom početku, nakon što će Akademija završiti iskopanjem, sadašnji bi se nivo trebalo djelomično sniziti. U pećinu bi se tada ulazio ravno horizontalom. Na mjestu gdje su pronađene kosti vremenom bi se mogla postaviti konstrukcija (kipovi) porodice medvjeda, koji je tu nekada živio. Pred prvom dvoranom valjalo bi hodnik, koji su produbili planinari još dublje protokopati, proširiti i iz njeg izvaditi zemlju i kamen, kako bi se u pećinu moglo ulaziti uspravno. Od početka spilje pa do kraja 400 m dugog hodnika i dvorana, potrebno bi bilo izravnati spiljsko tlo i što prije uvesti električnu rasvjetu. Tako bi u spilju mogli dolaziti mnogi domaći izletnici i strani turisti bez naročite opreme.

— Kakva je budućnost spilje Veternice?

— Veternica kao prirodna rijekost, bez sumnje je odličan turistički objekt. Investicije, koje bi se u nju ulagale u kratko vrijeme bi se regresirale i konačno Veternica bi mogla postati zanimljiva i za inozemne turiste, koji danas hrpmice posjećuju Postojnsku jamu. U okruglom prirodnom paviljonu (80 m od ulaza) danas sutra bit će potreban buffet, prodavaonica razglednicu. Tu bi se mogao nalaziti i ormarić s priborom prve pomoći, posebna svjetiljki, garderoba. O svima onima koji bi pošli u opasanju zonu vodili bi računa posebni vodiči.

Dakako, to su sve danas maštanja, ali vjerujemo, ne će biti za dugo.«

O budućnosti Veternice sve se više govori, pa čujmo što kažu još neki zainteresirani.

Prof. Mirko Malez na ovo pitanje odgovara:

»Pećinu Veternicu bez sumnje je potrebno urediti. Ona je jedan značajan i markantan turistički i speleološki objekt u neposrednoj blizini Zagreba. Pećinu treba u prvom redu i zaštiti i urediti za razne posjete — stručne i turističke. Istina, pećina predstavlja »golo« podzemlje, jer su sigaste tvorevine potpuno uništene. Koliko bi i kako trebalo urediti ovako uništenu pećinu — to je pitanje jedne dulje i opširnije diskusije. Bez sumnje je potrebno zaštiti šиру okolicu ulaza u pećinu, a samu unutrašnjost do 400 metara urediti i po mogućnosti elektrificirati. To je priličan izdatak i mislim da bi ga moglo ostvariti Turističko društvo grada Zagreba.«

Konzervatorski Zavod Hrvatske preko svog Odjela za zaštitu prirode i prirodnih rijetkosti u prvom se redu brine, da zakonski zaštiti ovu pećinu od svih daljnjih uništavanja i oštećivanja.

Ing. Huljev iz Konzervatorskog zavoda govoreći o budućnosti Veternice kaže:

»Naša je želja i zadatok, da u pećini zaštitimo sve ono što se dade zaštiti. Mislimo postaviti zaštitna vrata na 350—400 m od ulaza, kako bi unutrašnjost pećine zaštitali od nekulturnih i nesavjesnih posjetilaca. Prvi bi dio bio otvoren i pristupačan za sve koji žele poviriti u pećinu. Prof. Malez htio bi, da se vrata postave na ulaz kako bi se zaštitovali i ulazni dio pećine. Mi smo mišljenja, da paleontološke nalaze ne bi nitko oštećivao. Jedan drug iz Turističkog društva Susedgrad (na čijem je teritoriju pećina Veternica) govorio je o mogućnosti da Turističko društvo NO grada Zagreba provede elektrifikaciju i uređenje staza kroz pećinu. Mi bi željeli, da turističko osposobljavanje ne ide na uštrbu zaštite, već da se zajedno dopunjuje i podpomaže.«

Ovo su iznesena mišljenja, a na nama je da vjerujemo, da će maštanja i planovi ubrzo postati i stvarnost.

ZAKLJUČAK

Uvjeren sam, da će za nekoliko narednih godina naučno značenje i vrijednost nalaza u pećini Veternici doprinijeti, da se njoj posveti veća briga.

Poznavajući tačno njezinu pravu dužinu, zanimljivost i jedinstvenost njezinih za sada malo poznatih dijelova, jedna zainteresirana organizacija (ustanova ili institucija) omogućiti će njezino potpuno uređenje i pristupačnost široj javnosti.

Pećina Veternica sa svojom dužinom spada u najduže pećine naše Republike, a i čitave Jugoslavije. Pećina će biti »vrlo dobar školski primjer za prikazivanje tektonike i podzemne hidrografije sa postankom spilja.«

U sklopu prostrane Park šume Medvednice, pećina Veternica postati će uskoro interesantan i rado viđen objekt brojnih stanovnika sve većeg grada Zagreba.

Velika naučna vrijednost paleontoloških, arheoloških i antropoloških nalaza iz pećine Veternice pronijeti će njezino ime širom svijeta i zainteresirati svjetsku javnost. Na nama je, da strane posjetioce upozorimo i privučemo do pećine, ali im tada moramo i omogućiti što laganiji pristup i što laganje razgledavanje.

LITERATURA:

- Anonimus: — »Otkrivena špilja koja do sada uopće još nije istražena« — »Jutarnji list« 8. IV. 1934.
- (Novinski članci)
- »Zagrebački vatrogasci otkrivaju sljemenskú špilju« — »Novosti« 8. IV. 1934.
 - »Stenjevačka špilja Veternica« — »Novosti« 22. IV. 1934.
 - »Špilja Veternica« — »Narodni list« IV. 1951.
 - »Špilja Veternica — prirodna rijetkost na domaku Zagreba« — »Borba« 24. VI. 1952.
 - »Špilja Veternica« — »Vjesnik« 31. I. 1953.
 - »Tajna sedmog sloja« — »Vjesnik u srijedu« 19. XII. 1956.
 - »Ostaci pračovjeka kod Zagreba« — »Večernji vjesnik« 4. VI. 1959.
 - »Pothvat u Veternici« — »Vjesnik« 4. i 5. VII. 1959.
 - »Čuvajte se Veternice!« — »Narodni list« 26. III. 1959.
 - »Zalutali u spilji« — »Večernji list« 4. XI. 1959.
 - »Planinarske vijesti« — »Vjesnike« 1959, 1960.
- Božičević, S., 1955, 15 sati u podzemlju kraj Zagreba, Priroda, br. 9, str. 398—399, Zagreb
- Božičević, S., 1956, Planinari u Hrvatskoj i speleologija, Naše planine, br. 4, str. 310., Zagreb
- Fuis, F., 1934, U podzemnom carstvu siga pod Zagrebačkom gorom, Kulisa, br. 12., str. 1—5, Zagreb
- Gorjanović, D., 1899, Krš zagrebačke gore, Planinar, br. II, Zagreb
- Hirc, D., 1905, Zemljopis Hrvatske, str. 154 i 698., Zagreb
- Malez, M., 1960, Tri svjetski poznata prehistorijska nalazišta Hrvatskog Zagorja, Zagorski kalendar, str. 82—95, Zagreb
- Poljak, J., 1934, Pećina Veternica u Zagrebačkoj gori, Priroda, br. 5, str. 133—139, Zagreb

Šišmiši na stropu pećine

Foto: Dr. J. Poljak

Vladimir Horvat, Zagreb

Turska kavana na Medvednici

Jaka studen. Skijaška sezona u punom jeku. Napustim »Činovničku livadu« i uspnem se do piramide. Nedaleko nje baračica, zbita od starih dasaka. Na njoj je nevješto ispisano: »Čamil i drug, turska kavana — Piramida«. Odložim skije i ulazim. U maloj prostoriji sjedi prekrštenih nogu čovjek pedesetih godina. Na glavi mu fes, u rukama koran i tespih. Kavanar Čamil klanja se velikom Alahú...

Bilo je to prije 25 godina. Još prije, no što je Čamil Garib s poslovnim drugom, Crnogorcem Ibrahimom Hadrovićem, podigao ovu »zgradu« (u kojoj je živjela obitelj od sedam članova), on je na obližnjem mjestu razapeo obični šator i u njem ne samo kuhao kavu, nego za najjače zime i noćio! Kamenje koje mu je preko dana služilo za loženje vatre, stavljao bi preko noći ispod daske da bi grijalo za vrijeme spavanja. Iako su zimske noći najdulje, za njega su bile vrlo kratke. Kamen je brzo ohladio i Čamil je često puta budno iščekivao zoru, da bi pošao po drugo gorivo.

Kada je Čamil svršio svoju molitvu, u razgovoru mi je saopćio da je rođen u Bos. Gradišći. On je od malih nogu pratio svog oca po sajmovima i tako se specijalizirao u kuhanju »prave« turske kave. Proputovao je Madžarsku, Austriju, Italiju, i Njemačku, pa sve tamo do Finske. U Opatiji je kuhao kavu kupališnim gostima. Među ovima posjećivala ga je i rumunjska kraljica »Carmen Silva«. Kada je velepržionu »Adria« u Trstu uputio u prženje kave, primljen je na jedan njemački luksuzni parobrod, na kome je kao kafedžija plovio tri godine Atlantskim oceanom, zatim oko Afrike i Indijskim oceanom, pa Kitajskim morem sve do Hong-Konga. Prošao je Crvenim morem, Sueskim

kanalom, Dardanelima do Crnog mora, a zatim kopnenim putem do Kaspijskog mora.

Kuhao je kavu i za cara Vilima kada je bio u lovu kod Mohača, pa u Postojnskoj spilji i u mnogim mjestima Hrvatske. U Daruvaru je iz kuće načelnika, u kojoj je buknuo požar, spasio tri osobe od smrti. Najprije je skočio čitav u vodu a onda se zaletio u zgradu iz koje je iznio načelnikovu ženu s dvije kćerke. Za to djelo svirala je u njegovom lokalnu vatrogasnu glazbu kroz nekoliko nedjelja.

U Ljubljani mu nije bilo dozvoljeno kuhanje kave. Međutim, prigodom smrti pjesnika Aškerca, na njegovom je sprovodu nošen i Čamilov vijenac, iza kojega je on stupao odjeven u bosansku narodnu nošnju. Nakon pokopa Aškerca, Čamil je bio uhapšen. Austrijske su ga vlasti optužile zbog natpisa koji je stajao na vrpcama vjenca: »U ime svih bosansko-hercegovačkih i hrvatskih Muslimana, Čamil Garib«. Pao je pod sumnju, da je i on bio u vezi s »antidržavnim« buntovnikom Aškercom i dospio je u sudnicu. Uvidjevši da je Čamil čestiti Slaven, dobio je dozvolu da i u ljubljanskom Tivoliu razapne svoj šator.

Čamil je za svoje mladosti bio uvažena osoba. Njegovo znanje, sposobnost i poštovanje vodilo ga je u daleke zemlje. Vidio je pola svijeta, dolazio u saobraćaj s ljudima visokih položaja, dok ga kao »penzionera« sudbina nije ubacila među planinare — na Sljeme. Ovdje mu se rodio sin Kadir, i on je bio prvo dijete koje se rodilo na vrhu Medvednice. Čamil je na Sljemenu proboravio više godina. Gdje se danas nalazi taj zanimljivi čovjek, nije mi poznato.

U. Beširović, Sarajevo

Trebević - omiljeno izletište Sarajlija

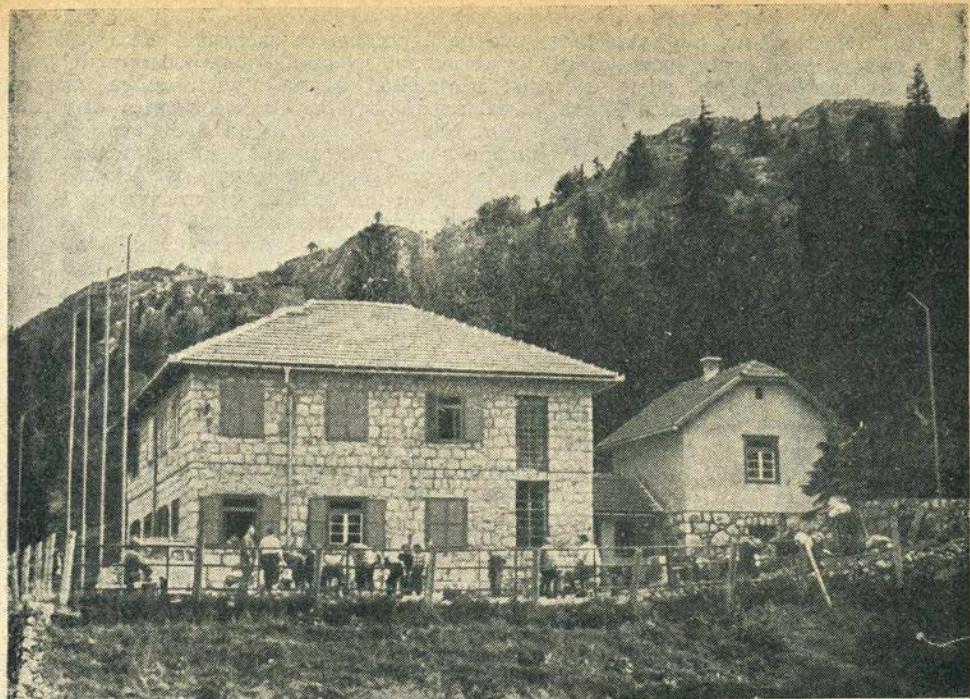
Jugoistočno od Sarajeva prostire se veoma pitoma, lijepa i u pjesmama opisana planina — Trebević. Na sjevernim obroncima Trebevića, koji se pružaju do lijeve obale rijeke Miljacke, leži lijevi dio grada. Možda upravo zbog te blizine, kao i ljepote, Trebević je najomiljenije izletište ne samo Sarajlija, nego i svih onih koji imaju priliku bar na kratko vrijeme boraviti u Sarajevu.

Za Trebević se ne može kazati kao za ostale planine, da ima »mrtvu sezonu«. Ljeti raskošno zelenilo i veliki broj jela, omorika, borova i jasika zbog svoje svježine i hladovine, čine Trebević privlačnim, a zimi snijegom prekrivene blage, ponedje i sasvim strme padine, svakodnevno primaju veliki broj smučara, rodlaša i liguraša. Jednom riječju, i ljeti i zimi Trebević je mnogo posjećen od sportaša i izletnika. Ovo naročito od mjeseca maja 1959. godine — kada je puštena u saobraćaj žičara.

Sa vrha Trebevića pružaju se prekrasni vidici na Sarajevo i obližnje planine, a naročito na susjedne: Jahorinu, Romaniju, Ozren, Igman, Bjelašnicu i Treskavicu. Nezaboravni su utisci onih koji su imali priliku noću gledati Sarajevo sa vrhova Trebevića kako se kupa u moru sijalica u svojoj cijeloj dužini i širini.

Vijenci Trebevića od Volujaka i Paleža do Lisina, građani su, uglavnom, pravilno i jednostavno od verfenskih slojeva, iznad kojih leže naslage triasa. Gornji dijelovi ove planine sastavljeni su većinom od sprudnih vapnenaca svijetle boje, dok se na površini nekih istaknutih vijenaca pojavljuju i naslage gromuljastih vapnenaca. U prosjekama i dolinama vijenaca ukazuju se najviše slojevi šarenog škrljastog pješčara i ponedje samo žućkasti kvareci.

Vodeni izvori odgovaraju hidrografskom stanju Trebevića, jer u sastavima verfenskih i trijaskih slojeva postoje izvori, naročito ispod vrha na sjevernoj strani.

Novi planinarski dom pod vrhom Trebevića

Foto: Davud Avdagić

Značajno je spomenuti najvažnije izvore, od kojih neki daju pitku vodu za Sarajevo kao što su: Komatin, Sokobunar i Kneginjac. Osim toga, od izvora Hadžabdinice, Dobre vode i Studenca nastaje Bistrički potok, koji se na lijevoj strani ispod Principovog mosta ulijeva u Miljacku. Pored toga, preko Trebevića (Čeline, Brusa i Coline kape) prolazi glavni gradski vodovod — Bistrica.

Na Trebeviću, iako je proglašen nacionalnim parkom, nalazi se nekoliko stalnih naselja (sela Dovlići, Stupanj, Pavlovac, Bliznaci, Meduše, Miljevići, Petrovići i dr.).

Na sjevernoj strani planine, nasuprot južnoj koja je krševita i gola, vegetacija je veoma bujna. Četinarska šuma omorike, jele i bora prostire se do visine od 1600 metara. Dok je ljeskova šuma jako rasprostranjena, dотле je bukva i grab, mnogo manje zastupljena. Naročito se posljednjih godina posvećuje pažnje uzgoju šume, da bi se postepeno zamjenila stara šuma, koja potječe još od 1890. godine. Mnogo je šume uništeno tokom II svjetskog rata. Pored šume, Trebević obiluje jagodama, ljekovitim biljem i cvijećem, kao što su encijan, veronika, žalfija, ljubičica, ciklama, durdica, čuber, majčina dušica, karanfil i mnoge druge.

Na Trebeviću žive: lisice, zečevi, vjeverice, puhovi, tetrijebi i mnoge druge ptice pjevice, dok se zimi pojavljuju i vukovi oko naselja spuštajući se iz visokih planina.

Sarajevo je sa Trebevićem povezano automobilskom cestom, koja vodi preko Trebevića za Jahorinu (preko Vraca ili Širokače, Curinih njiva, Kneginjca, Ravni, Brusa, Čeline i Bistrice), dok se jedan krak od Kneginjca (kod česme) odvaja za vrh Trebevića (1629 m). Osim ove ceste ima više prilaznih pješačkih staza, kao što je ona uz Komatin, Bostariće, Boguševac, Bistrički potok, Čolinu kapu, Draguljac i Dovliće. Svim ovim stazama stiže se iz grada do prvih domova za 1–2 sata hoda. Putovi nisu markirani, jer to nije ni potrebno s obzirom na naseljenost (prolaze kroz mahale) i na promet. Put od Ravnog Brusa i Čeline prema vrhu markiran je u više pravaca.

Od 1959. godine, od kako je sagrađena i puštena u saobraćaj žičara, svi suovi putovi, izuzev ceste, zanemareni, jer skoro svi izletnici odlaze žičarom do Draguljca (izlazna stanica), gdje se nalazi izletnička kavana i restoran sa terasom »Vidikovac«. Polazna stanica žičare nalazi se u Ulici Dimitrije Tucovića (u blizini zgrade Sarajevske pivovare i zgrade biv. Vjećnice) odakle se do izlazne stанице (Draguljac), visinske razlike 600 m i dužine 2 km i 200 m stiže, ugodnim kabinama za 4 osobe, za 13 minuta vožnje. Računa se da za svega 60 minuta uspinjača u oba pravca preveze oko 800 osoba, što znači, da jedna kabela polazi svakih 36–38 sekunde. Od izlazne stанице žičare do prvog ugostiteljskog objekta, »Vidikovca«, ima svega 3 minute hoda, do doma na Ravnama 10–15 minuta, do doma na Brusu ima 30–40 minuta, a do vrha Trebevića $1\frac{1}{2}$ do 2 sata hoda i isto toliko do doma na Čelini.

Do sada je na Trebeviću postojao samo jedan planinarski dom i to Planinarski dom PD »Trebevića« na Čelini (1280 m), koji ima 4 sobe sa 30 kreveta i ostale nusprostорије. Dom se nalazi na cesti, stalno je otvoren i potpuno obskrbljen. Pored toga, postoje ugostiteljski objekti na Ravnama i Brusu, kao i restoran »Vidikovac«.

Prošle godine Trebević je dobio još jedan planinarski dom koji je smješten ispod samog vrha na 1560 m.

Nakon prethodna četiri doma, koji su bili na istom mjestu (2 uništена u I i II svjetskom ratu, a 2 izgorila 1909 i 1954 g.), članovi Planinarskog društva »Željezničar« Sarajevo, koje inače spada u red najaktivnijih planinarskih društava u BiH, dobrovoljnim radom, uz materijalnu pomoć željezničkih radnih kolektiva i Planinarskog saveza Bosne i Hercegovine, izgradili su novi, po redu peti planinarski dom pod vrhom Trebevića. Izgradnja ovog doma trajala je 3 godine — od 1957 do 1960 g. Za to su vrijeme članovi ovog društva dali 14.800 radnih sati, čija se vrijednost cijeni na oko 3.000.000 dinara. Ovdje nisu uzeti podaci od onih najvjernijih, koji su dva, pa i više godišnjih odmora provedeli radeći na ovoj gradevini.

Dom je građen od kamena, a ima 8 udobnih soba za spavanje, u kojima je smješteno 45 kreveta, ima veliku salu za dnevni boravak (pogodnu za održavanje sastanaka), koja može da primi 70–80 ljudi, zatim kuhinju i ostale potrebne nusprostорије. Do samog doma može se doći automobilom dosta urednom cestom.

Dom je stalno otvoren i potpuno obskrbljen.

Dom nosi ime narodnog heroja Vase Miskina - Crnog. Davanjem ovog imena domu članovi PD »Željezničar« su htjeli da ovjekovječe uspomenu na ovog istaknutog revolucionara, koji je nekada bio radnik Glavne željezničke radione u Sarajevu.

Uskoro će Trebević dobiti još jedan planinarski, odnosno izletnički dom. Name, Turističko društvo »Turist« iz Sarajeva izgradilo je dom na Dobrim vodama (između Ravni i vrha Trebevića na 1400 m). Ovaj dom ima 35–40 kreveta, salu za dnevni boravak i ostali konfor, kao i električno osvjetljenje. Uređena je cesta (sposobna za sva motorna vozila) od Ravni do samog doma. Radovi se nalaze u završnoj fazi, i kako se predviđa, dom će biti uskoro otvoren.

Predratni dom Hrvatskog planinarskog društva na Trebeviću (ne postoji više)

Posljednji problemi u Kozjaku

Malčev smjer (vidi »Naše planine« 1960, 132) moglo bi se reći, gotovo je ispenjan slučajno. Bilo nas desetak penjača pod stijenama Nugla u Kozjaku kod Splita. Da ne bi došlo do veće gužve u smjerovima, Branko i ja odlučili smo da pokušamo ispenjati smjer direktno preko prevjesnih ploča u zapadnoj stijeni amfiteatra. Tamo gdje počima gredina Crvene barijere ulazim kao prvi u prevjesni isprani žlijeb, koji nakon dosta muke uspijevam ispenjati. Branko dolazeći k meni upozorava me: »Nisi se trebao toliko mučiti da riješiš slobodnim penjanjem, ovdje si imao jednu dobru pukotinu za klin. Nije bio raspoložen da ide prvi, pa nastavljam prema dvo-metarskom stupu koji se ispriječio pred nama. Zabijam jedan problematičan klin u strop i navlačim se na njega. »Još malo, samo malo«, govorim u sebi i konačno se izvlačim na ruke van stropa. Nastavljam lagano do ključnog mjesta u stijeni. Pred nama je četrdeset metara ispranog, širokog žlijeba, čija eksponiranost prelazi devedeset stupnjeva. Klinovi ulaze svega za širinu prsta u stijenu. Ipak napredujem i dolazim do mjesta, koje je naizgled nemoguće prijeći. Sretan sam, jer opažam napuklinu. Uspijevam u nju uvrnuti klin i okačiti-se. Dignem se malo, ali nađem samo loš oprimak. U to se izguli klin. Na brzinu uspijevam zabititi drugi, koji mi vraća izgubljeni mir i ravnotežu. Konačno, jedno sigurno mjesto. Još četiri metra i dolazim do osiguravališta. Mrak se već počeo spuštati, kad smo još nakon jedne dobre duljine užeta izišli navrh stijene. Tom prilikom partner mi je rekao: »Problemi koje smo riješili u ovom smjeru mnogo su teži od onih koje sam sreo u Ašenbreneru i Copu«. Nisam posve vjerovao, misleći da je previše pod utiskom teškoča, koje smo upravo savladali, ali danas, nakon prepenjanog »Dedca«, »Ašenbrenera«, »Glave« i »Brankovog smjera« u Kleku, shvatio sam značenje partnerovih riječi. Smjer sam tada ocijenio sa V+ jer sam vjerovao da su smjerovi, koji su toliko na glasu, mnogo teže. Danas sam čvrsto uvjeren, da »Malčev smjer« zajedno sa »Centralnim smjerom« u Crvenoj barijeri spada među teže smjerove u Jugoslaviji. Upoređujući naročito izazvan dio pedeset-metarskog zida ovog posljednjeg sa bilo čim u Dedcu, »Glavi« ili »Brankovom smjeru« u Kleku, mogu reći da je ovo mnogo teže i da zahtijeva mnogo više od penjača.

Centralni smjer u Crvenoj barijeri za nijansu je teži od gornjeg. Ispenjan je dvije godine kasnije, nakon mnoštva predhodnih pokušaja i spuštanja po užetu. Donji dio stijene do gredine bio je ispenjan mnogo prije, možda zbog toga, što ima relativno dobrih pukotina. Gornji je dio trebalo savladati uglavnom slobodnim penjanjem, iako je više eksponiran. Taj smjer je na mene do sada ostavio najjači utisak, kako svojom eksponiranošću tako i težinom. Do gredine vode dvije varijante, od kojih sam lijevu penjao ljeti 1957. sa Vladom. Ovu varijantu karakterizira crni isprani žlijeb, koji se završava četiri-metarskim prevjesom. Jedna duljina u glatkim eksponiranim pločama krajnje je teška. Gornji dio, iznad gredine, Ferdo i ja riješili smo nakon trećeg pokušaja.

U prvom pokušaju ispenjali smo dužinu užeta i dalje nismo mogli. Ispriječio se visoki glatki prevjes, koji je tek u drugom pokušaju svladan. U sistemu prevjesa, iznad drugog osiguravališta od gredine, Ferdo dva puta pada, te se spuštamo po užetu natrag, da bi se slijedeće nedjelje opet vratili. Slijedeće nedjelje nakon nekoliko pokušaja, uspijevam se zavući u plitki žlijeb povše prevjesa i omogućim Ferdi slobodan pogled gore. Nakon pet metara ulazim u rupu ispod osam-metarskog stropa. Odmaramo se deset minuta prije odlučne dužine. Svjesni smo da nas sad očekuje najteže.

Ulazim u strop lijevo od rupe. Zabijam dva kлина. Gore nemam gdje, pa vičem: »Pazi, priječit će u lijevo slobodno!«. Izvlačim se polako preko rebra. Držim se čvrsto lijevom rukom za »mikroskopski« oprimak, a desnom uspijevam zabititi klin. Nekako izadem van stropa, ali strahovito trenje užeta vuče me dolje. Vičem dvojici spokojnih promatrača, da dođu što prije na vrh stijene sa užetom. Nemam više klinova, a i snaga je na izmaku, pa ako bude što trebalo, neka su radije pri ruci. Još tri metra teškog detalja »guleći« uže čitavim tijelom, i dovučem se do osiguravališta.

Nakon sat vremena bili smo van stijene sretni da se to jednom svršilo, ali i zadovoljni, da se to svršilo onako, kako smo mi htjeli.

Registracija prvenstvenog uspona

K O Z J A K

CENTRALNI SMJER U CRVENOJ BARIJERI

Pokušaji: Boris Kambić i Davor Ribarović 25. VIII. 1958. god.; Vlado Jelaska i Boris Kulić 25. IX. 1958 god. Smjer do kraja ispenjao Kulić Boris sa Ivančević Ferdom od gredine 15. III. 1960 god.

Pristup: kao za smjerove A,B i C (vidi »Naše planine« 1958, 84).

Opis: Ulaz pedesetak metara od ulaza u smjer A. Po kršivom terenu lako gore za skoro čitavu duljinu užeta do ispranog glatkog crnog žlijeba. Njim dvadesetak metara do iznad zaglavljene bloka (osig.) ispod prevjesa. Preko prevjesa u glatke eksponirane ploče (VI, k) do slabog osiguravališta. Preko ploča (nema mogućnosti za klinove, pukotine plitke) do gredine.

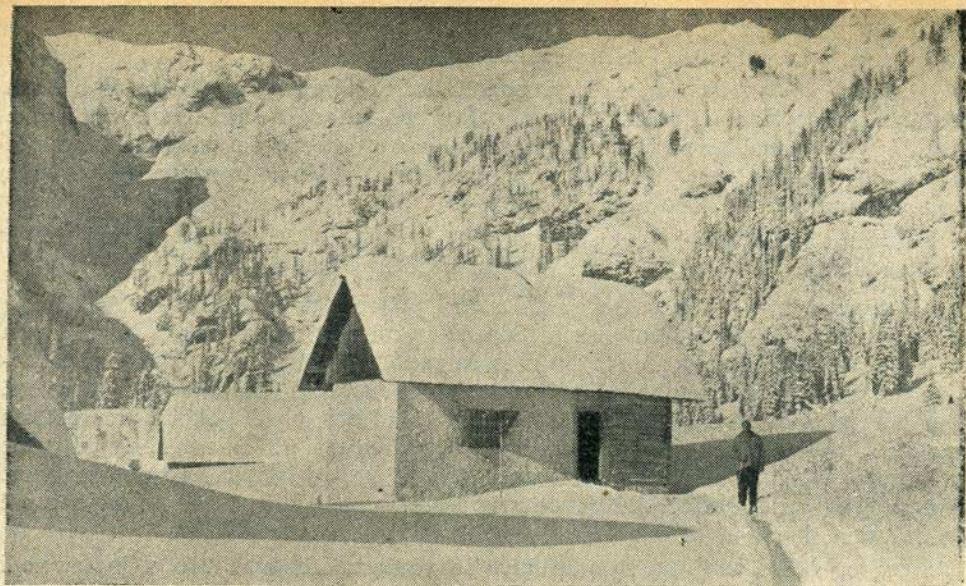
Ovu varijantu prvi su ispenjali Vlado Jelaska i Boris Kulić. Međutim, postoji još jedna varijanta, koja ide također kroz centralni dio ploča, nešto desno od ove prve, a penjali su je Boris Kambić i Ižo Žgombić.

Od gredine desno dvadeset metara do ispod crvene pukotine, koja se nalazi medu glatkim prevjesnim pločama i završava tri-metarskim stropom. U pukotinu preko prevjesa ravno gore do suhog grmička te se lijevo izbaciti na brid (osig.). Opet u pukotinu u plitki zaglavljeni žlijeb, koji izbacuje van (skrajnje teško VI+). Preko njega i preko kršivih crvenih oprimaka do dobrog osiguravališta. Iz osiguravališta lijevo gore do četiri-metarskog prevjesa (k), te preko izlaznog dijela slobodnim penjanjem (VI+, k). Širokim žlijebom do plitke rupe ispod samog stropa (dobro osig.). Iz rupe lijevo gore u strop. Traverzirati u lijevo preko sitnih oprimaka sedam metara (VI+, kk). Ravno gore jedno-metarskim stropom i još dva metra do lakšeg terena (jako trenje; ne pomaže dvojno uže). Ravno gore još dvadeset metara do izlaza iz stijene.

Ocjena: VI, vrijeme penjanja 8 sati, visina stijene 130 m.

Boris Kulić, Split

Mirjana Ledić, Zagreb

L A Z

Sunce je jako peklo. Imala sam deset godina i sjedila nasred strmog, kamenitog puta. Mama se vratila do mene: »Idemo, srčeko!«. »Srčeko« je, međutim, čvrsto odlučilo da ono ne ide. Poslije mnogih »još samo malo«, došla sam ipak na Laz. Laz je na 1600 metara visine. Na Lazu su pastirske bajte. Nekoliko njih. Silazili smo prema njima. Meni se sve to činilo kao indijansko naselje. Sve je okruženo brdima. Visokim, visokim. Ogradi, Debeli vrh, Vogli, Konjske Police, Kreda. Tu su već bili pastiri. Krave su se vraćale s paše. Klepke su zvonile. Sunce je zašlo za Kredu. Bio je to moj prvi mrak na Lazu. Poslije je bilo mnogo dolazaka. Nekiput su ariši bili žuti kao limuni. Katkada mladi, zeleni.

Najljepše je kad su pokriveni snijegom. Tad ne poskakujemo s lončićem i ne čekamo dok nam pomuzu mlijeko. Konj Marko, komu dajemo kruh i pletemo pletenice, ne ide za nama, kad nosimo punu zdjelu mlijeka (uz očitu opasnost, da padnemo). Ne gaca se po potoku. Ne peremo se u mlakama poslije kiše. Laz je zimi dio vječnosti. Uvijek tvrdim, da nigdje nebo nije tako plavo, kao zimsko lazovsko nebo. Jako je teško doći do Laza zimi. Ali divno je doći i biti umoran od toga. Divno je dospjeti do prvih vrata. Vidjeti da dvije jele još uvijek strše u plavo nebo i da je sve bijelo, bijelo. (Na tom mjestu stavljamo skije, koje su nas do sada žuljale na ramenu). Sedlo Pogorelec. Tek sad vidimo Debeli vrh. Strog i zalit snijegom. Ogradi, Kreda. Ona je sasvim bijela. Obično se piše: »to su stari poznanici«. Nisu. Te planine su dio nas.

Još malo. Zaista malo. Svaki put pazim da ne padnem ispod one velike jele
Ispod nje je zamrznuto. Obično padnem.

I onda uvijek ispočetka. Prvi pogled na netaknuti Laz. Bajta je hladna.
Mračna i neprijazna. Ložimo. Po vodu. Punimo kotač i veliki lonac. Čaj i jelo.
Lazovski prvijenci su obično umorni. Zatvaramo vrata i žaluzine. Uvlačimo se
u ležaje. Još čujem vjetar. Šeće po brdima. Jelke se razgovaraju dugo u
noć. Tavanom pretrči voluharica.

Budim se. Tamno je, jer su zatvorene žaluzine. Izvlačim se. Debeli vrh je
rumen. Sunce još nije izašlo. Plavo i bijelo. Sama sam.

Jednom je nas troje išlo na Laz dan prije nego ostala dva člana našeg
pohoda. Utirali smo im put, jer je Jasenka prvi put na skijama i nema krvna
za skije. Ostala je s Ivom. Kasno smo se probudili drugi dan. Pola metra no-
vog snijega! Padao je noću. Otišli smo im u susret. Sreli smo prvo Jasenkiju.
Bez tereta. Išla sam dalje pred Ivu. Baš je lijepo uzeti nekom dio tereta i
mučiti se malo zajedno s njim. Mračilo se, kad smo stigli. Samo spust do bajte.
»Hupser« je sigurno bio kriv, da sam pala. U naprtnjači je bilo pet kruhova.
Svi su pojšpadali. Od cijele grupe stigla sam posljednja. Kruhovi su me već
čekali pred bajtom.

Često, skoro uvijek je tama kad se vraćamo sa ture. Nebo je tamno i
baršunasto. Zvijezde su nedokučivo visoko. Silhouette naših brda. Metalni šum
skija, štapa i snijega. Šutimo. Osobe, koje volim su kraj mene. Dolazimo u
bajtu, Metlica u pogonu. Zamrzlim prstima ložimo. Mama kuha kasni ručak.
Petrolejka je već upaljena. Mikač i ja se redovito ljutimo (kod nas se to zove
»duriti«), i rezolutno se povlačimo na gornje ležajeve. Njega se može pridobiti
kockama šećera. Moja očajna mama mu ih daje. Poslije obroka peremo suđe.
Petrolejku »navinemo« na malo. Svi idemo u više sfere. Pjevamo poluglasno,
jer inače nije lijepo. Noć je. Svi napokon traže svoj ležaj. Opaljena sam od
vjetra i sunca. Gruba deka me grebe. Voluharice se opet ganjaju.

Jedne noći smo se izvukli na noćno skijanje. Bio je pun mjesec. Bilo je
svijetlo. Potpuno svijetlo. Zelenkasto, veličanstveno, vječno. Bila sam malena
i neznatna. Velike su planine. A blize! Snijeg je bio zaleden i tvrd. Lomio se
ispod nas. Krupne zvijezde su carevale nebom. Mjesec i krupne zvijezde. Za-
mišljate?

Okolna brda imaju svoje vlasnike. Ogradi su moji. Nakon nezgodnog pada
s naivnim završetkom postali su to.

Osim nas, zimi Lazom vladaju divokoze. Puno ih ima. Crne pomične toč-
kice nas oduševljavaju. Blize su, i mi prepoznajemo mamu i sina. Cijelu po-
rodicu, stada.

— Jednog ljeta su došli izviđači na Laz. Logorska vatra od debelih jelovih
klada. Iskre, lica i pjesma. Tiha: »Srebrni sjaj mjesecine obasjava borove...«
Zajedno smo i tako sretni.

Kad netko odlazi mašemo mu kuhinjskim krpama i metlom. Teško je onom
koji odlazi. Prvo nestane bajte u kotlini. Zatim planina. A on se stalno osvrće.
Nešto je tu ostalo. Nešto je zaboravio.

I ovog smjeha su došli. Kiša je padala. Kamenje se runilo ispod nogu. Dr-
žali smo se za ruke. Jeli jagode i borovnice. Mokra se rosa lijepila za lice. Sad
je već pljuštalo. Udarali su i gromovi. Pjevali smo. A neki kažu da život ni-
je lijep!

Zaštita prirode

Ing. Đuro Filips, Zagreb

Borova šumica kod doma na Mosoru ugrožena od prelca

Rijetko je koji šumski nasad, obzirom na vrijeme svoga postanka, tako usko povezan sa nastankom planinarskog doma, kao što je to slučaj sa šumicom crnog bora na Ljuvaču na planini Mosor. Kod samog osnutka PD »Mosor« osnovana je i sekcija za pošumljavanje. Akcija oko pošumljavanja na Ljuvaču započela je 1927. godine. Dvije godine kasnije položen je temeljni kamen za gradnju doma, koji je otvoren 1931. godine. Paralelno sa gradnjom doma podizala se i šuma. Akcija pošumljavanja nastavljena je i kasnije, te su u tu svrhu uvedena 2 šumska dana, u februaru i početkom novembra. Koliko je truda, zalaganja i ljubavi bilo posvećeno održavanju i proširenju ove krasne šumice! Zadnjih tridesetak godina šumica na Ljuvaču lijepo se razrasla, tako da se danas može naći krasnih primjeraka i preko 10 metara visokih.

Ova krasna oaza, ovaj zeleni otok u moru krša, pruža izvanredno osvježenje umornim planinarima koji ovamo dolaze iz Splita, Omiša ili sa drugih strana i vrhova Mosora. Na daleko se ističe tamno zelena boja ove šumice na sivoj pozadini kamenitih padina Mosora.

Od 1948. počeli su naporci na obnovi teško oštećenog doma. U to vrijeme ponovo je pošumljavanje uzelo zamah. Dom je ponovo otvoren i postaje stjecište planinara sa svih strana. Nekako u isto vrijeme pojavio se novi problem na borovima — borov prelac.

Prilikom izleta na Mosor 27—30. XI. 1960. bili smo znatiželjni da vidimo dom na Ljuvaču, a još više zanimala nas je borova šumica oko doma. Kad smo se približili, odmah su nam upali u oči bijeli zapredci, bijela gnijezda borovog prelca, te obrštene grane i vrhovi pojedinih borovih stabala. Već na prvi pogled mogli smo uočiti da su borovi jako zaposjednuti gusjeničnim zapredcima. Po gruboj procjeni oko 7—10% stabala napadnuto je ovim štetnikom. Sigurno je da mnogi od onih koji dolaze na Mosor ne znaju što predstavljaju one bijele grude na borovima. Površno gledajući možda nas ova pojava ne bi smetala, međutim, tko voli prirodu i pozna borovog četnjaka, ne može prijeći preko toga, a da na to ne skrene pažnju. Iako borba sa ovim štetnikom traje više od 10 godina, ne može se konstatirati neki veći napredak. Vidimo da treba nešto poduzeti, jer ono što je zadnjih godina poduzimano nije bilo dovoljno efikasno. Relativno mali broj stabala i mala površina, te izolirani položaj, povoljni su momenti, koji nam idu u prilog da ovog štetnika potpuno iskorijenimo s ovog mjesta.

Samo nekoliko riječi o bionomiji ovog štetnika.

Borov prelac (borov četnjak, borov gnjezdunar — *Cnethocampa pityocampa* Schiff.) je poznati štetnik crnog, alepskog i drugih borova u području Mediterana. Na našem području poznat je već preko 50 godina. Najprije se pojavio u Slovenskom primorju i Istri, a zadnjih se godina proširio duž čitave naše obale.

Leptiri odlažu jaja na iglice bora sredinom VIII. mjeseca. Iza dvadesetak dana izlaze mlade gusjenice, koje po noći brste iglice, a ujutru se vraćaju na mjesto gdje su se izlegle. Kad nastanu nepovoljne prilike, u jesen, gusjenice stvaraju zapredak pod vrhom ili na granama izloženim suncu, promjera 10 i više cm. Ovaj im služi za vrijeme zime kao sklonište od vremenskih nepogoda i hladnoće. Kad god je povoljna temperatura, gusjenice izlaze noću iz svog zapretka i brste iglice. Ujutru se vraćaju u svoj zapredak i u njemu ostaju preko dana. Brštenje iglica traje od septembra do aprila ili maja, kad gusjenice završavaju svoj razvoj i jedna se za drugom u koloni spuštaju na zemlju, gdje se na odgovarajućem mjestu zakukulje. Sredinom jula iz kukuljica izlaze leptiri, koji u VIII. mjesecu odlažu jaja na iglice i ciklus se ponavlja.

Razvoju ovog štetnika pogoduju sušne i tople godine. Mlade se gusjenice mogu hraniti i razvijati samo na temperaturi iznad 12 st. C. Čitavi život gusjenice provode zajedno: zajedno žive u gnijezdu, izlaze, brste, vraćaju se, spuštaju na kukuljenje i zajedno se kukulje. Ako neka gusjenica nije u društvu drugih, ona je osuđena na propast. U jednom gnijezdu može biti i do 200 gusjenica. Borov prelac se najradije zadržava do visine od 400 met., ali ga često nalazimo i na nadmorskoj visini većoj od 600 met. Na Ljuvaču se ovaj štetnik vrlo dobro udomaćio, iako nadm. visina iznosi blizu 900 metara.

Suzbijanje gusjenica vršilo se najprije na mehanički način, tj. odrezivanjem grana sa zapredcima i spaljivanjem istiň. To je najefikasniji način, jer se preko dana sve gusjenice nalaze u gnijezdu i jednim zahvatom mogu biti sve uništene. Ali ima nekih objektivnih razloga da se ovaj način napustio. Takovim načinom unakazuje se i kvari krošnja ili vrh bora, ispod kojeg se često smješta prelac. Drugi je razlog taj što su neki zapretci položeni na visini od 8 i više metara, te se ne mogu dohvati škarama na motki. Odlični rezultati postignuti su kemijskim suzbijanjem, koje treba provoditi u jesen, jer su u to vrijeme gusjenice vrlo osjetljive na kemijska sredstva. Obzirom na visinu stabala, u tu svrhu najbolje mogu poslužiti reaktivni zamagljivači, jer imaju visoki domet, veliki radni učinak, lagani su za rukovanje i troše sredstvo nerazrijeđeno s vodom.

Sigurno je, međutim, da bi se veliki broj zapredaka mogao i mehanički skinuti, a da se ne odsjecaju grane. Smatramo da bi bilo potrebno organizirati akciju u toku zime, u kojoj bi se smišljenim radom i prikladnim oruđem poskidali zapretci sa gusjenicama. Ovo je tim prije izvodljivo što se znatan broj zapredaka nalazi na dohvati ruke. Prilikom ovog rada treba voditi računa o tom da otrovne gusjenične dlačice izazivaju svrbež i upalu kože, te treba zaštiti ruke i eventualno lice.

Krasna borova šumica na Ljuvaču preživjela je ratna pustošenja i ostala do naših dana. Naša je dužnost da nastavimo slavnu tradiciju u pošumljavanju i očuvanju šume, započetu po pionirima PD »Mosor« prof. Girometti, Orašu, Ercegoviću, Drašiću i dr. Na nama je da ovu krasnu šumicu crnog bora očuvamo od propadanja, koje joj prijeti od razornog djelovanja gusjenica borovog prelca.

IZ NASE ZEMLJE

OSNOVANO PLANINARSKO DRUŠTVO U JAJCU

Mjeseca studenog prošle godine u prepunoj dvorani restorana »Turist«, u prisustvu predstavnika svih društveno-političkih organizacija iz Jajca, predstavnika Planinarskog saveza BiH, Planinarskog društva »Energoinvest« iz Sarajeva, održana je osnivačka skupština novog i jedinog planinarskog društva u drevnom i historijskom Jajcu.

U ovo društvo učlanjeno je oko 150. članova iz svih radnih kolektiva i ustanova iz Jajca, a najviše iz pogona poduzeća »Energoinvest« iz Jajca, čije ime i nosi novo društvo.

Može se reći, da je Planinarski savez Bosne i Hercegovine, organizator II sleteta planinar Bosne i Hercegovine, imao pravo kada je za mjesto sletišta izabrao Jezero kod Jajca, jer, bez sumnje, planinarska manifestacija II sleta u mnogoće je uticala, da je, eto, nakon 4 mjeseca iza sleta osnovano planinarsko društvo u turističkom gradu na Plivi — Jajcu.

Obzirom na broj članova, pomoć radnih kolektiva i drugih organizacija, očekuje se s pravom da će ovo društvo imati uspjeha u budućem radu.

Pored ostalog, uskoro će se otpočeti se izgradnjom jedne planinarske kuće, koja će se podići iznad Plivskog jezera na brdu zvanom Oštro. (U Beširović)

IV REPUBLIČKI ORIJENTACIONI MARŠ HRVATSKE

Trideset momčadi planinarskih društava iz Zagreba, Samobora, Karlovca, Rijeke, Bjelovara, Kutine, Podsuseda, zatim izviđači iz Rijeke i Zagreba, sudjelovalo je 23. listopada 1960. na IV republičkom orijentacionom maršu, na potezu Oštre—Žumberak.

Najmasovnije — sa osam momčadi — nastupilo je PD Velebit iz Zagreba. Njegova momčad (Šturm, Žgombić, Diklić) osvojila je prvo mjesto, sa 115 negativnih bodova. Drugi je bio Željezničar, Zagreb (omladinska momčad — Skenderović, Plavec, Nemec) sa 137, a treći Velebit, Zgb. II (Vrtodušić, Ružić, Duranec) sa 137 bodova.

Plasman ostalih ekipa: 4. Zagreb (alpinisti) 142, 5. Velebit IV 144, 6. Zagreb I 154, 7. Velebit V 156, 8. Japetić, Samobor 162, 9. Željezničar, Zgb. (alpinisti) 164, 10. Javor, Zgb. 163 itd.

Natjecale su se i tri ženske momčadi, a pobijedila je trojka Željezničara, Zgb. (Bubanj, Gospočić, Krivec) sa 270 b. (U takmičenju s muškim ekipama osvojila je 20. mjesto). Momčadi Velebita plasirale su se na drugo i treće mjesto.

Prvoplasirana muška momčad dobila je prelazni pokal PSH i stekla je pravo učešća na Saveznom orijentacionom maršu, koji će se održati u povodu 20-godišnjice Narodnog ustanka.

* * *

Staza, duga 45 km, zahtijevala je od takmičara dobru kondiciju. Ekipa su morale proći šest kontrolnih točaka. Na nekim od njih polagao se ispit iz planinarske vještine, geografije i orientacije, prve pomoći, i historije NOB-a. Kod šeste kontrolne točke planinari su se natjecali u gađanju iz zračne puške.

Najbolje vrijeme postigla je momčad PD Dubovac iz Karlovca — 7 sati i 13 minuta. Ali, budući su njeni članovi dobili mnogo kaznenih bodova na »ispitima« — zauzela je tek 17. mjesto.

Ovo vrlo dobro organizirano natjecanje u potpunosti je uspjelo. Među gledaocima nalazili su se i tajnik Komisije za fizičku kulturu NRH Miloš Mraković, tajnik Saveza boraca NRH Emil Ivanc, tajnik PSH Stjepan Brlečić, više članova izvršnog odbora PSH, predstavnik Izviđača Hrvatske drug Prpić, predstavnici JNA potpukovnici Dinko Podgornik i Božo Škeri i drugi.

STARO VOJNIČKA KARAULA PRETVORENA U PLANINARSKI DOM

PD »Podbrdo« otvorilo je na planini Črna (1844 m) u primorskom podgorju Julijskih Alpi novu planinarsku kuću. Pregradnjom stare vojničke karaule stvoren je nov udoban planinarski dom s prekrasnim pogledom na slovenski primorski kraj prema jugu i na Gorenjske planine na sjeveru. Do nove kuće dolazi se za tri sata umjerena hoda iz Podbrda s južne strane ili od Bohinjske Bistrice sa sjevera.

ZAVRŠEN DOM NA KOZARI

Povodom proslave Dana Republike i otvaranja novosagrađenog doma, na Kotlovači je priredila svečanost, kojoj su, pored planinara iz Sarajeva, Subotice, Bihaća, Novog Sada, Prijedora i još nekih mesta, prisustvovali predsjednik Narodnog odbora opštine Prijedor Draško Popović i drugi gosti.

Dom je otvorio potpredsjednik Narodnog odbora opštine Prijedor Gojko Vukadinović i tom prilikom uputio čestitke aktivnim članovima planinarskog društva »Klekovača«, koji su dobrovoljnim radom sagradili ovaj objekat.

Dom raspolože sa 50 ležaja i dvjema prostranim društvenim salama. Ujedno, to je prvi planinarski dom u Bosanskoj krajini. Sagrađen je na zapadnim padinama Kozare, u živopisnom predjelu zvanom Kotlovača.

Prijedorski planinari gradili su svoj dom pune 3 godine. Za uspješno obavljenje radova na ovom objektu zasluzni su svi aktivni članovi, a posebno priznanje zaslужuju Osman Horozović, zatim Franjo Abramović, Mišo Gašić, Branko Obradović i drugi. Prilikom svečanosti na Kotlovači, potpredsjednik Planinarskog saveza BiH predao je zlatnu medalju planinaru Osmanu Horozoviću i još nekoliko srebreñih planinarskih medalja ostalim članovima.

M. Đ.

ZAJEDNICA PLANINARSKIH DOMOVA U SRBIJI

U poslijeratnim godinama izgrađeno je u Srbiji 67 planinarskih domova i kuća sa više od 2500 postelja. Kuće su rascijane po svim planinskim masivima Srbije. Neki od domova opremljeni su najmodernije s centralnim grijanjem, s topлом i hladnom vodom u sobama, električnim osvjetljenjem, dok je manji broj kuća opremljen najosnovnijim komforom. Radi koordinacije rada svih planinarskih objekata, pružanja pomoći oko opskrbljivanja smještaja gostiju i davanja informacija, osnovana je pri PS Srbije zajednica planinarskih domova Srbije.

OKO HORVATOVIH 500 STUBA NA MEDVEDNICI

Posjetioc šipje Medvednice i Horvatovih 500 stuba, koji nisu vični planinarenju, teško podnose strminu kojom se treba uspeti od stubišta do Rauhove lugarnice. Da se izbjegne ta neugodnost, ovih je dana dovršena izgradnja novog pješačkog puta izведенog u blagim serpentinama. Put je širok jedan metar pa će zimi dobro doći i skijašima kod uspona. Put je izgradila šumarija Šumarsko-poljoprivrednog fakulteta.

Na izletištu »Srnet« je Horvatova momčad planinara dobrovoljaca podigla sklonište u stilu ugljenarove bajte u kojoj će se u slučaju nevremena moći skloniti do 15 ljudi. Prošireni su također i mostići kojima se prelazi Šiplski potok. Građevni materijal za izgradnju dala je fakultetska šumarija.

III SPELEOLOŠKI TEČAJ PSH

Tečaj je održan od 4.—7. VIII. 1960. godine u Tounju, u organizaciji KS PSH. Prisustvovalo je 14 tečajaca iz šest speleoloških odsjeka sa teritorija NR Hrvatske. Tečaj su vodila 5 instruktora.

Rad tečaja bio je razdijeljen na teoretski i praktični dio. U teoretskom dijelu tečajci su se upoznali s historijatom speleologije u našoj republici i šemom organizacije Speleoloških odsjeka unutar PSH. Nakon toga u predavanju »Od vapnene ljuštare do stalaktita i stalagmita« tečajci su upoznati s geološkim postankom vapnenačkih naslaga, s rješovinom razlikovanjem, te s postankom sigastih ukrasa i podzemnih krških tvorevinama. Dalje su slijedila predavanja: »Zašto istražujemo pećine i ponore«, »Morfologija speleoloških objekata«, »Speleološki znakovi«, »Izrada speleoloških nacrata«, »Kultura speleoloških istraživanja i zaštita speleoloških objekata«, »Speleofotografija« i »Hidrologija krša«.

Praktičan dio tečaja održan je u pećini Tounjčici u kojoj su vršena topografska i fotografска snimanja. Uz to je vršeno uvježbavanje u penjanju i spuštanju niz ljestve, kao i primjenjivanje alpinističke tehnike penjanja i osiguranja užetom. Uz pećinu Tounjčicu praktičan dio nastave vršen je i u pećini kod mosta na Tounjčici.

Tečaj je po svojoj organizaciji i obradenom materijalu potpuno zadovoljio, kako tečajce tako i instruktore.

SASTANAK KOMISIJE ZA SPELEOLOGIJU PSH

Dne 25. X. 1960. održan je sastanak Komisije za speleologiju Planinarskog saveza Hrvatske.

Na sastanku je razmatran rad svih odsjeka u proteklom ljetnom periodu na temelju dostavljenih izvještaja.

Prema planu rada Komisije za narednu godinu, za razvoj speleologije u Hrvatskoj potrebni su izdaci za održavanje speleološkog tečaja, za istraživanje 500 m dubokog ponora, za nabavu gumenog čamca, za izdavanje speleološke publikacije i za odlazak predstavnika na III. Svjetski speleološki kongres. Predviđeni izdaci iznosili bi oko 120.000— dinara.